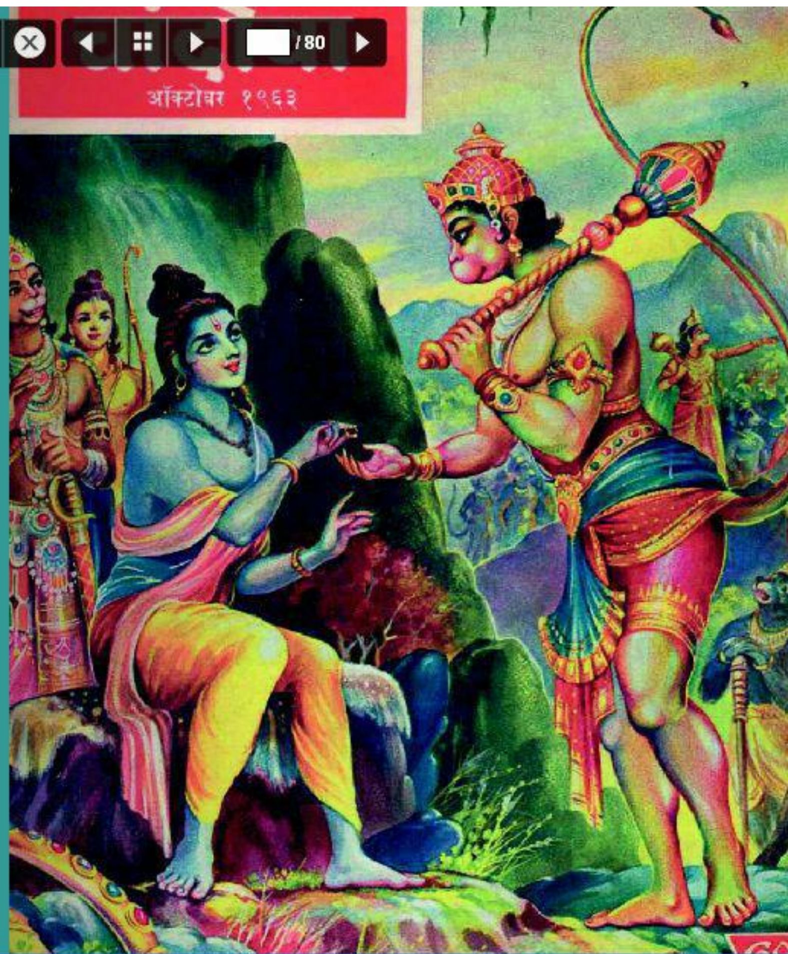

ऑक्टोबर १९६३

भारताचा इतिहास

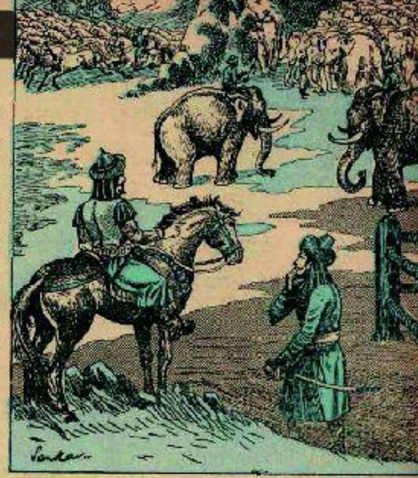

देवगिरीच्या रामदेवराव यादव यानें लागोपाठ तीन वर्षें अल्लाउद्दिनाला खंडणी दिली नाहीं. एवढेंच नव्हें तर त्यानें अल्लाउद्दिनाच्या हातून पराभव झाल्यामुळें पळून आलेला गुजराथचा राजा रायकर्णदेव याला आश्रय दिला. म्हणून सन् १३०७च्या मार्च महिन्यांत सुल्तानानें देवगिरीवर स्वारी करण्यासाठीं मलिक काफूर याला पाठविलें. मलिक काफूर यानें देवगिरीच्या जवळपासचा प्रदेश लुटला व जाळपोळ केली. रामदेवराव यानें संधी करून घेण्याचें कबूल केलें. परंतु सुल्तानानें त्याला दिल्लीला बोलाविलें. तेथें त्याचा सर्व प्रकारें सत्कार केला आणि त्याच्याशीं संधी केली. या संधी प्रमाणें तो दिल्ली सुल्तानाचा एक मांडलिक झाला व त्यानें खंडणी द्यायचें कबूल केलें.

सन् १३०३ मध्यें अल्लाउद्दिनाचें काकतीय वंशी प्रतापरुद्र याच्याशीं युद्ध झालें व त्यांत त्याला अपयश मिळालें. म्हणून त्यानें १३०९ मध्यें मलिक काफूर याला स्वारी करण्यास पाठविलें. या स्वारीचा उद्देश्य काकतीयांचें राज्य जिंकून दिल्लीच्या साम्राज्याला जोडण्याचा नव्हता. तेथील धन व संपत्ति लुटण्याचा मुख्य हेतु होता. प्रतापरुद्रानें वरंगलच्या किल्ल्यांत राहून शत्रूला तोंड देण्याचा प्रयत्न केला. पण शेवटीं त्याला शत्रूसमोर हार मानावी लागली. १३१० मध्यें संधी करून तो मोकळा झाला. त्यानें सुल्तानाला १०० हत्ती १००० घोडे, अलोट संपत्ति व हिरे माणिक्यें वगैरे देऊन व खंडणी देण्याचें पण कबूल केलें.

हा विजय मिळाल्यानंतर सुल्तानाची नजर सुदूर दक्षिणेकडे वळली. तेथील प्राचीन देवालयांत असंख्य धनराशी होती. १८ नोव्हेंबर १३१० या रोजीं मलिक काफूर ख्वाजा हजील याच्या सह दिल्लीहून होयसळांच्या राज्यावर स्वारी करण्यासाठीं निघाला. त्यांचें सैन्य द्वारसमुद्र येथें येऊन पोंचलें. त्यावेळीं होयसळ राजा वीरबल्लाळ तृतीय हा युद्धाला तयार नव्हता. शत्रु दरवाज्यावर येऊन थडकलेला पाहून तो शत्रूनें मागितलें तेवढें धन देऊन त्यांच्याशीं संधी करण्यास तयार झाला. तरी शत्रूनें त्याला धरून नेलें व देवळें लुटलीं. होयसळ राजाच्या एका राजकुमाराला पण जामीन म्हणून ठेवून घेतलें.

द्वारसमुद्र येथें १२ दिवस वास करून मलिक काफूर आपलें सैन्य घेऊन पांड्य राज्याकडे वळला. पांड्य राज्यांत आपसांत फूट होती. त्याचा मलिक काफूर याला फायदा मिळाला. कुलशेखरपांड्य नांवाच्या राजाला सुंदरपांड्य व वीरपांड्य नांवाचे दोन मुलगे होते. सुंदरपांड्य हा गादीचा वारस होता. परंतु कुलशेखरपांड्य याचें वीरपांड्य याच्यावर जास्त प्रेम होतें म्हणून त्यानें त्यालाच आपल्या गादीचा वारस म्हणून नेमण्याचें ठरविलें. म्हणून सन् १३१०च्या

मे महिन्यांत सुंदरपांड्य यानें आपल्या बापाचा वध करून त्याची गादी बळकावण्याचा प्रयत्न केला. दोघां भावांचें युद्ध झालें. नोव्हेंबर महिन्यांत सुंदरपांड्य याचा पराभव झाला. म्हणून त्यानें मुसलमानांची मदत घेतली.

१४ एप्रिल १३११ रोजीं मलिक काफूरची सेना पांड्य राजांची राजधानी मदुरेवर चालून आली. मदुरा शहर सोडून वीरपांड्य पळून गेला. मुसलमानांनीं मदुरा शहर लुटलें. ५१२ हत्ती, ५००० घोडे, ५०० मण सोनें व हिरे माणिक्यें लुटलीं. तो दिल्ली

पोंचला त्यावेळीं त्याच्याबरोबर ६१२ हत्ती, २०,००० घोडे व ९६,००० मण सोनें व हिरेमाणिक्यें होतीं.

अशा तऱ्हेनें दक्षिणेकडचा एक मोठा भूभाग दिल्लीच्या साम्राज्यांत सामील झाला. दिल्ली साम्राज्याचा एवढा विस्तार करणाऱ्या अलाउद्दिनाच्या शासन व्यवस्थे-विषयीं कित्येक गोष्टी अभ्यास करण्या-सारख्या आहेत. त्याच्या राज्य व्यवस्थेंत मुल्ला व मौलवींना अधिकार नव्हता. त्यानें आपली राज्यव्यवस्था धर्मनिरपेक्ष ठेवली. त्याच्या कारकीर्दींत कित्येकांच्या श्रीमंतीला आळा बसला. त्यानें इनाम वगैरेंची जुनी व्यवस्था बंद करून टाकली. दारू, मादक द्रव्यें, जुगार, मेजवान्या वगैरे नियमविरूद्ध व निषिद्ध केल्या. त्यानें करवाढ केली. सोनें किंवा चांदी दोन्हींचा सांठा कायद्याविरुद्ध असल्याची घोषणा केली. त्यानें व्यापारवर निरनिराळ्या प्रकारचे प्रतिबंध लावले. वस्तूंच्या किमती व दर सरकार तर्फे ठरवले गेले. खरेदी विक्री लपून छपून करणाराला गुन्हेगार म्हणून कडक शिक्षा होई. खोटीं मापें किंवा वजनें वापरणाऱ्या व्यापाऱ्यांचें तेवढें मांस कापून घेतलें जावें अशी राजाज्ञा होती.

सन् १३१२ पर्यंत अलाउद्दिनाचा भाग्यसूर्य चढत होता. परंतु त्यानंतर त्याला उतरली कळा लागली. तो मलिक काफ़ूर याच्या हातचें बाहुलें होऊन बसला. तोच त्याचा सेनापति व मंत्री होता.

देशांत बंडाळी सुरू झाली. शेवटीं २ जानेवारी १३१६ रोजीं तो पैगंबरवासी झाला. दिल्ली येथें जुम्मा मशिदीसमोर त्याची कबर बनविण्यांत आली.

हुशार खलाशी

ब्रह्मदेशांत मालाची वाहतूक करणाऱ्या जहाजांचा एक मालक होता. तो स्वत:ला फार हुशार समजत असे. त्याचीं जहाजें ऐरावती नदींत मालाची नेआण करीत. तो प्रत्येक वेळीं नवीन खलाशी आपल्या जहाजावर नेमीत असे. जहाजावर असेपर्यंत त्यांची खाण्यापिण्याची तो व्यवस्था करी व खेप पुरी झाल्यावर मजूरी देतांना मजुरी कापून तरी देई किंवा मजुरांच्या कामांत कांहीं तरी दोष काढून त्यांना कामावरून कमी करी. त्यांना पगार मजूरी कांहीं देत नसे.

एकदां त्यानें एका जहाजावर कांहीं खलाशी नेमले. त्यांत एक डोंगराळ प्रदेशांत राहणारा खलाशी होता. तो दिसायला बावळट होता. तो इतर खलाशांमध्यें मिसळत देखील नसे. म्हणून मालक किती दुष्ट आहे हें त्याला माहीत नव्हतें.

जहाज दक्षिणेकडच्या एका बंदरांत उभें होतें. मालक नव्या खलाश्याला म्हणाला—"या दक्षिणेकडच्या प्रदेशांत कोंबड्या फार स्वस्त असतात. तूं दोन कोंबड्या विकत घेऊन चल. उत्तरेकडच्या प्रदेशांत त्यांची दुप्पट किंमत मिळेल. तुला खूप फायदा मिळेल."

त्या बिचाऱ्यानें त्याच्या बोलण्यावर विश्वास करून दोन कोंबड्या विकत घेतल्या. तो रोज जहाजावरच्या स्वैंपाकघरांत जाऊन कण्या घेऊन येई व त्या कोंबड्यांना खायला घाली.

जहाज परत आल्यावर मालकानें त्याला बोलावलें व म्हणाला—"हें पहा, सफर

करीत असतां तुला खायला घालायची जबाबदारी माझी होती. पण तुझ्या कोंब-ड्यांना खायला घालायची जबाबदारी माझी नव्हती. म्हणून तुझ्या कोंबड्यांनीं जें कांहीं खाल्लें आहे त्याची किंमत मी लिहीत आलों आहे. तुला जितकी मजुरी मिळायला हवी, बरोबर तितकीच ती रकम आहे. म्हणून मी ती जमा करून घेतों. हिशोबाची फिट्टमफाट झाली. तो खलाशी कांहींच बोलला नाहीं.

इतर खलाशी मात्र म्हणाले–"जंगली तो जंगलीच!"

तो खलाशी घरीं गेला. त्यानें दोन खंजीर तयार करवले. पण ती गोष्ट कोणाला सांगितली नाहीं. मालकाजवळ जाऊन त्यानें विनंति केली कीं पुन्हां कामावर नेमा."

"बरा एक मूर्ख मिळाला आहे असा विचारकरून मालकानें त्याला कामावर नेमलें. जहाज निघालें. इतर खलाशी त्या रानटी खलाशाची थट्टा उडवीत होते–"कोंबडीचा नवीन जोडा विकत घ्यायला जाणार वाटतें."

"कोणास ठाऊक? पाहूं, या खेपेला झाला तर फायदाच होईल. माझ्या वडिलांनीं मला हा खंजीर मंत्रवून दिला आहे." असें सांगून खलाशानें दोन खंजीरांपैकीं फक्त एकच काढून दाखविला. दुसरा खंजीर त्यानें लपवून आपल्या कपड्यांत ठेवला होता.

दक्षिण प्रदेशांत पोंचेपर्यंत सर्व खलाशी त्याची थट्टा उडवीत होते. पण त्यानें तिकडे दुर्लक्ष केलें. एकानें विचारलें–"मंत्रवलेला खंजीर आहे म्हणतोस हा? काय आहे विशेष यांत?"

"तें आतां मी काय सांगूं? पण खंजीर मंत्रवलेला आहे एवढें मला माहीत आहे!" खलाशी म्हणाला.

दक्षिणेकडचें काम संपल्यावर जहाज पुन्हां उत्तरेकडे निघालें. सर्व खलाशी त्या मंत्रवलेल्या खंजिराचा महिमा काय आहे सांग, म्हणून त्याला चिडवीत.

पण एका बंदरांत जहाज नांगर टाकून उभें असतां खलाश्यानें आपला खंजीर काढला आणि जहाजाच्या कठड्यावर तो पाजळवूं लागला. तें पाहून त्याचे साथी खलाशी पुन्हां वेडपट म्हणून त्याची थट्टा उडवूं लागले. तो उत्तर द्यायला म्हणून वळला आणि खंजीर हातांतून निसटून पाण्यांत पडला.

"मार उडी लवकर आणि खजीर घेऊन ये आपला!" खलाशी मित्र म्हणाले.

"घाई कशाला? तो जातो कोठें पाहातों. तुमचा खंजीर द्या, मी खूण करून ठेवतों. जिथें पडला तेथेंच मिळेल." असें सांगून त्यानें एका खलाश्याच्या खंजिरानें कठड्या-वर खूण केली व म्हणाला–"या खुणेजवळ खालीं समुद्रांत तो सांपडेल."

"काय वेडचीड लागलें आहे कीं काय? आपलें जहाज तर निघणार आहे आतां." खलाशी म्हणाले.

"त्यांत काय? जेथें जहाज जाईल तेथें खंजीर पण जाईल!" तो रानटी खलाशी म्हणाला.

वेडापीर आहे झालें! त्याच्याशीं काय बोलायचें असा विचार करून सर्व खलाशी आपापल्या कामावर निघून गेले.

मालकानें खंजिराची गोष्ट ऐकली व त्या रानटी खलाश्याला बोलावून म्हणाला–"चल तुझी व माझी पैज! उद्यां एका बंदरांत आपलें जहाज लागेल. तेथें जहाजा खालून तूं आपला खंजीर काढून दाखविलास तर मी आपलीं सर्व जहाजें तुला बक्षिस देईन.

नाहीं सांपडला तर तूं आयुष्यभर मजुरी-शिवाय माझ्याकडे काम केलें पाहिजेस."

तो खलाशी म्हणाला—"मालक, तुम्ही उगाच पैज कशाला मारतां? फंसाल बघा! मी जेथें खूण करून ठेवली आहे तिच्या खालीं समुद्रांत खात्रीनें खंजीर मिळेल. म्हणून पैज मारण्याचा नाद सोडा!"

"हरकत नाहीं मी फंसलों तरी! जुगार खेळतांना पैज लावतोच कीं नाहीं मी, तशीच ही समज!" मालक म्हणाला. त्याला खलाश्यानें सावध केलें होतें तरी त्याला तो त्याचा मूर्खपणा वाटला.

"बरें तर आपली मर्जी!" असें सांगून तो गुपचुप आपलें काम करूं लागला.

दुसऱ्या दिवशीं एका बंदरांत जहाज लागलें. मालकानें खलाश्याला बोलावून खंजीर काढून आणायला सांगितलें.

त्या खलाश्यानें काठड्यावर जेथें खूण केली होती बरोबर तेथून पाण्यांत बुडी मारली. खोल पाण्यांत गेल्यावर त्यानें कपड्यांत लपवून ठेवलेला खंजीर काढला व तो घेऊन पाण्याबाहेर आला आणि म्हणाला—"हा पहा खंजीर!"

सर्व खलाशी मालक पैज हारल्याचें पाहून चकित झाले. मालकाला कांहींच सुचेना. वचन दिल्याप्रमाणें त्याला आपलीं सर्व जहाजें खंजीरवाल्या खलाश्याला द्यावीं लागलीं. ह्यांत कांहींतरी लुच्चेगिरी आहे असा ओरडा केला. परंतु खंजीरवाला म्हणाला—"मी तुम्हांला प्रथमच सांगितलें होतें कीं माझा खंजीर मंत्रलेला आहे."

मालक निरुत्तर झाला व त्यानें आपलीं सर्व जहाजें त्याला देऊन टाकलीं.

शेरास सवाशेर भेटला होता!

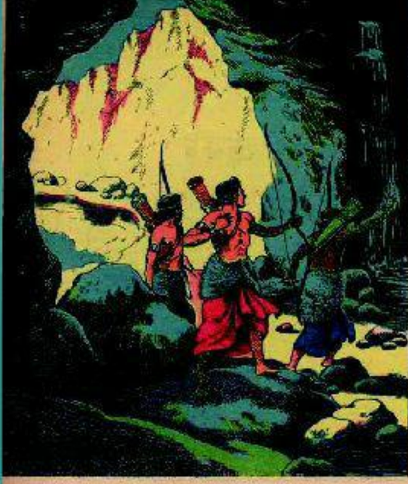
[१८]

[जयमलनें मार्जार व श्वानकर्णी दोघांचें परस्परांशीं सख्य घडवून आणण्याचा प्रयत्न करून पाहिला. परंतु श्वानकर्णीच्या पूर्वजांची गदा अग्नि ओकणाऱ्या सिंहाच्या गुहेंत गेल्यामुळें मिळाली नाहीं. ती मिळविण्यासाठीं जयमल, लखू व गोमांग धाडस करून गुहेपाशीं गेले. —पुढें वाचा.]

गुहेंत जास्त काळोख नव्हता. कोठून तरी आंत उजेड येत होता. सर्वांत प्रथम लखूनें आंत वांकून पाहिलें, कोठें निखारे किंवा विस्तव दिसतो कां. पण त्याला सिंह कांहीं दिसला नाहीं. तो म्हणाला—

"हे गुहावासी म्हणत आहेत तसा वाघ किंवा सिंह खरोखरच या गुहेंत आहे तर तो खोल आंत कोठें तरी असावा. आपला बाण त्याला लागेलच असें नाहीं वाटत मला."

पण जयमल व गोमांगला निखारे दिसले. जयमल म्हणाला—"आंत शिरणें शहाण-पणाचें होणार नाहीं. सिंह गुहेच्या बाहेर आला पाहिजे. तरच त्याला ठार करणें शक्य होईल."

सिंहाला बाहेर कसें काढायचें या विचारांत दोघे असतां गोमांगनें गुहेजवळ पडलेला दगड उचलला व तो गुहेंत फेंकला. नंतर तो जोरानें ओरडला देखील. त्याची ती युक्ति उपयोगी पडली. कारण गुहेंत निखारे व ठिणग्या चमकूं लागल्या व थोडी हालचाल सुरू झाल्याचा आवाज बाहेर ऐकूं येऊं लागला.

लखू विचार करायला जास्त थांबला नाहीं. त्यानें गुहेंत बाण सोडला व म्हणाला—"सिंह आपल्याला खायला बाहेर येत आहे."

पण आश्चर्य पुन्हां हालचाल ऐकूं येईनाशीं झाली. निखारे व ठिणग्या अदृश्य झाल्या.

"सिंह घाबरून परत गेला आहे." गोमांग म्हणाला.

"आतां गुहेंत शिरून त्याला ठार केलें पाहिजे. दुसरा उपाय दिसत नाहीं. जयमल, तुला काय वाटतें?" लखूनें विचारलें.

जयमलनें गुहेंत दोन पावलें टाकून डोकावून पाहिलें व म्हणाला—"गुहावासियांनीं आपल्याला सांगितलें तितका भयंकर हा सिंह असेलसें नाहीं वाटत मला. पण इतर सिंहामध्यें व याच्यांत एवढा फरक आहे खरा कीं याच्या नाका-तोंडांतून निखारे व ठिणग्या बाहेर पडत आहेत. म्हणून सावध राहूनच आपण पुढें गेलेलें बरें. आपल्या तिघांच्यापैकीं एकाचा बाण लागला तरी त्याचा मुडदा पडेल. पण घाई करूं नकोस बरें का!"

"घाई मी करतो का? तें सर्व मला माहीत आहे. तूं बेफिकीर रहा!" गोमांग म्हणाला.

तिघे गुहेंत शिरले. चार पावलें आंत गेल्यावर गुहेला दोन तीन जागीं तडा पडलेल्या दिसल्या. आंत उजेड होता. पण सिंह मात्र दिसला नाहीं.

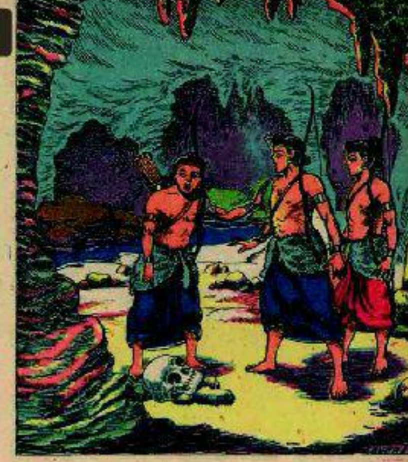
"पुन्हां आपण गुहांच्या जाळ्यांत सांपडणार कीं काय? कारण ही गुहा कोठें सुरू होते व कोठें संपतें हें कळणेंच कठीण आहे. कोणत्या वाटेनें सिंह निघून गेला आहे हें तरी काय कळणार?" लखू म्हणाला.

गोमांगनें गुडघे टेकून जमिनीवर न्याहाळून पाहिलें व म्हणाला—"हा पहा सिंह या वाटेनें गेला आहे. पावलांच्या खुणा छान दिसत आहेत. चला, उठा. त्याचा पाठलाग केला पाहिजे."

जयमल म्हणाला—"गोमांग! थांब घाई करूं नकोस! तो या वाटेनें गेला असेल. दुसऱ्या वाटेनें येऊन आपल्यावर पाठीमागून त्यानें हल्ला केला तर?"

गोमांग म्हणाला—"बरोबर आहे तुझें म्हणणें. आपल्यापैकीं एकानें मागें पहात यावें व दोघांनीं पुढें नजर ठेवावी. सिंह दिसल्याबरोबर त्याच्यावर बाण सोडावा!"

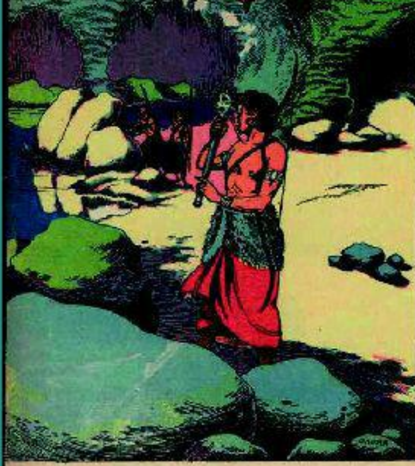
त्याप्रमाणें समोर पहात जयमल व गोमांग निघाले आणि लखू मागें पहात पुढें चालूं लागला. थोडें अंतर चालून गेल्यावर गोमांग

हळूच म्हणाला—"हा पहा, मनुष्याचा अस्थिपंजर! मार्जारच्या त्या अनुयायाचा असावा. तोच श्वानकर्णींच्या पूर्वजांची गदा चोरून घेऊन या गुहेंत शिरला होता.

जयमलनें अस्थिपंजर लक्षपूर्वक पाहिला व म्हणाला—"तूं म्हणतोस तसा हा अस्थिपंजर मार्जारच्या अनुयायाचा असूं शकेल. तर मग ती गदा देखील येथेंच कोठें तरी जवळ पास असली पाहिजे."

तिघे गदा शोधूं लागले. लखूला एका कोपऱ्यांत चार फूट लांबीचें एक दगडी दांडकें दिसलें. त्याचें एक टोंक गोल व

कांटेदार होतें. तें उचलून सर्वांना दाखवीत तो मोठ्यानें ओरडून म्हणाला—"ही पहा, श्वानकर्णीच्या पूर्वजांची मंत्रवलेली गदा!" आणि जोरानें हंसला.

जयमलनें गदा हातांत घेऊन पाहिली व म्हणाला—"ही तीच गदा असावी असें मला वाटतें. पण ती मंत्रवलेली आहे कीं नाहीं हें त्या गुहावासियांनाच माहीत. बरें तर चला परत! आपण ज्या कामासाठीं आलों होतों तें पुरें झालें आहे."

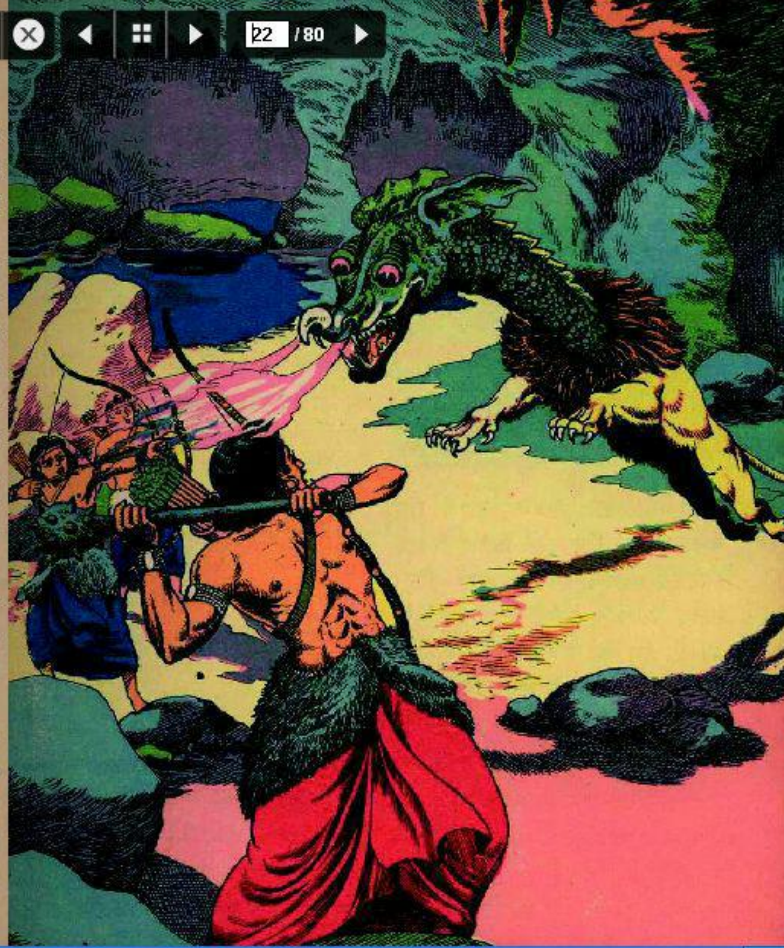
"त्या सिंहाला तसेंच जिवंत सोडून जावयाचें म्हणतोस?" लखूनें विचारलें.

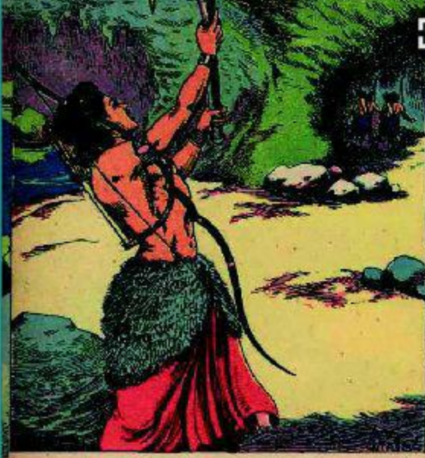
"त्याला ठार करून आम्ही परत येऊं असें नव्हतें का म्हटलें आपण? मग ठार केल्याशिवाय परत गेलों तर ते काय म्हणतील?" गोमांगनें शंका केली.

जयमलनें ती दगडी गदा गोमांगच्या हातांत दिली व म्हणाला—"आम्ही सिंहाला ठार करूं असें वचन आपण कोणाला दिलें नाहीं. आम्ही जें वचन दिलें होतें तें पुरें केलें आहे. सिंह जिवंत आहे कीं मेला त्याचें आपल्याला काय करायचें आहे? तो किती भयंकर आहे हें देखील आपल्याला माहीत नाहीं. उगाच त्याच्या वाटेला जाणें, मला नाहीं बरोबर वाटत." लखूचा दुजारा मिळेल या आशेनें त्यानें त्याच्याकडे वळून पाहिलें.

पण तेवढ्यांत गोमांग टुणकन उडी मारून म्हणाला—"तो पहा, आग ओकणारा सिंह! सोडा बाण!" त्यानें ती दगडी गदा उगारली.

सिंह एका वळणाआड जोरानें गरजला व उडी मारून पुढें आला. जयमल व लखू बाण धनुष्यावर ठेवून सोडणार त्या पूर्वींच गोमांगनें ती गदा सिंहाच्या मस्तकावर मारली. सिंहाला तिरमिरी आली व तो मागें परतून पळूं लागला. सर्व चकित होऊन पाहूं लागले.

"अरे! ह्या प्राण्याला का हे सिंह म्हणतात! हा सिंह नसून सिंहालीक आहे. आमच्या प्रदेशांत हे येतात मधून मधून! यांच्या नाकांतून निखारे व ठिणग्या बाहेर पडतात. पण त्यांत उष्णता नसते." गोमांगनें त्या विलक्षण जनावराचें वर्णन चांगलें माहीत असल्यासारखें केलें.

"त्याचें तोंड व मान पाहून तो सिंहाच्या जातीचा असेल सें वाटत नाहीं. या शिवाय तो भितरा पण दिसतो आहे. पण आतां त्याची काळजी कशाला? आतां दिसलाच आहे तर त्याचा समाचार घेतल्याशिवाय परत जाणें बरोबर नाहीं." म्हणत जयमल त्या सिंहालीकच्या मागें धांवला. लखू व गोमांग पण त्याच्या पाठोपाठ जाऊं लागले.

सिंह थोडें अंतर पळत जाऊन मागें वळून पाहूं लागला. जयमलनें एका वळणावर उभें राहून त्याला नीट पाहून घेतलें व हंसत म्हणाला—"मला वाटलें होतें कीं हा आपली वाट पहात येथें बसून राहिला असेल. पण हा तर पळपुटा व भितरा निघाला. आतां याचा नाद सोडलेला बरा!"

गोमांगनें दगडी गदा दोन तीनदां फिरवली व म्हणाला—"ही गदा मंत्रवलेली आहे कीं नाहीं हें मला माहीत नाहीं. पण या गदेंत अत्यद्भुत शक्ति आहे खास! फक्त एकच तडाखा बसल्याबरोबर पाहिलेंत त्या सिंहाची कशी गाळण उडून गेली ती?"

"तो पळून गेला आहे, तर मग त्याचा पाडलाग कशाला करा उगीच!" जयमल पुन्हां म्हणाला.

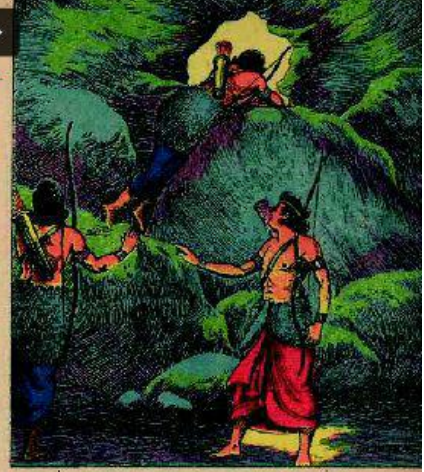
"इतकी मेहनत आपण केलीच आहे तर ती उगाच वायां कां जाऊं द्यायची? त्याला ठार करून त्याचें चामडें कां नाहीं काढून घेऊन जाऊं?" लखूनें विचारलें.

तिथे गप्पा मारीत सिंहाच्या शोधांत चालूं लागले. पण सिंह त्यांना कोठेंच दिसला नाहीं. त्यांना वाटलें कीं गुहेच्या आंतच कोठें तरी तो लपलेला असणार. पण गुहेच्या या जाळ्यांत त्याचा शोध काढून त्याला कसा काय मारायचा? तो एक प्रश्नच होता.

जयमल मध्येंच थांबून म्हणाला—"आपण कोठें चाललों आहों कोणाला माहीत आहे का? आपण परत सरोवराच्या कांठीं पोंचूं शकलों नाहीं तर श्वानकर्णी व मार्जारशीर्षी भेट देखील व्हायची शंकाच. आपण एकदां वाट चुकलों होतों तशीच पुन्हां वाट चुकलों तर?"

म्हणून सर्व जागच्या जागीं थांबले. सिंहाला ठार करण्याच्या नादांत परत जाण्याची गोष्ट ते पार विसरून गेले. कोठें खूण वगैरे कांहीं करून ठेवली नव्हती. परत कसें व कोठें जायचें हें त्यांना कळेना.

घाई घाईंत कोणत्या तरी वाटेनें जाऊन नंतर पश्चात्ताप करीत बसण्यांत काय अर्थ? आपण सरोवरापासून किती दूर आहों व कोठें आहों हें आधीं पाहूं या!" जयमल म्हणाला.

"पण हें कळायचें कसें?" लखूनें विचारलें.

दोघांचें परस्परांशीं इकडे हें बोलणें चालू असतां गोमांग गुहेच्या खडबडीत भिंतीवर चढून एका भोकांतून उजेड येत होता तेथपर्यंत वर गेला. डोकें वर करून त्यानें बाहेर पाहिलें व ओरडला—"बाप रे बाप!" आणि उडी मारून खालीं आला.

"काय झालें? काय पाहिलेंस तूं?" जयमलनें चकित होऊन विचारलें.

गोमांगनें नाकावर बोट ठेवून हळू बोलायला सांगितलें व म्हणाला—"आपण

पुन्हां संकटांत सांपडलों आहों. या गुहेतून आपण पंखवाल्या जातीचे लोक ज्या प्रदेशांत राहतात त्या प्रदेशांत येऊन पोंचलों आहों. तो ब्रह्मदंडी पण त्यांच्याबरोबर आहे !"

ब्रह्मदंडीचें नांव ऐकल्यावर लखू व जयमल दोघांना आश्चर्य वाटलें. दोघे थोडा वेळ स्तब्ध जागच्या जागीं उभे राहाले.

दोघे गुहेच्या त्या मोंकाजवळ जाऊन पहायला म्हणून वर चढूं लागल्यावर गोमांगनें त्याला सावध केलें व म्हणाला—"तुम्ही दिसलांत तर त्यांची टोळधाड इकडे वळेल. तुम्हीं घाईत कांहीं करून बसाल व नंतर पश्चात्ताप करीत बसावें लागेल. ते पंखवाले ब्रह्मदंडीच्या समोर आपल्या शक्तीचें प्रदर्शन करून दाखवीत आहेत असें वाटतें."

लखू व जयमल दोघांनीं हळूंच बाहेर डोकें काढून पाहिलें. समोर एक मोठें मैदान त्यांना दिसलें. मोठ मोठीं झाडें पण त्यांना दिसलीं. त्यांवरून पंखवाले लोक उड्या मारीत असलेले दिसले. ब्रह्मदंडी एका उंच जागेवर बसून हातांतला मंत्रदंड जोराजोरानें हलवून कांहीं तरी पुटपुटत होता.

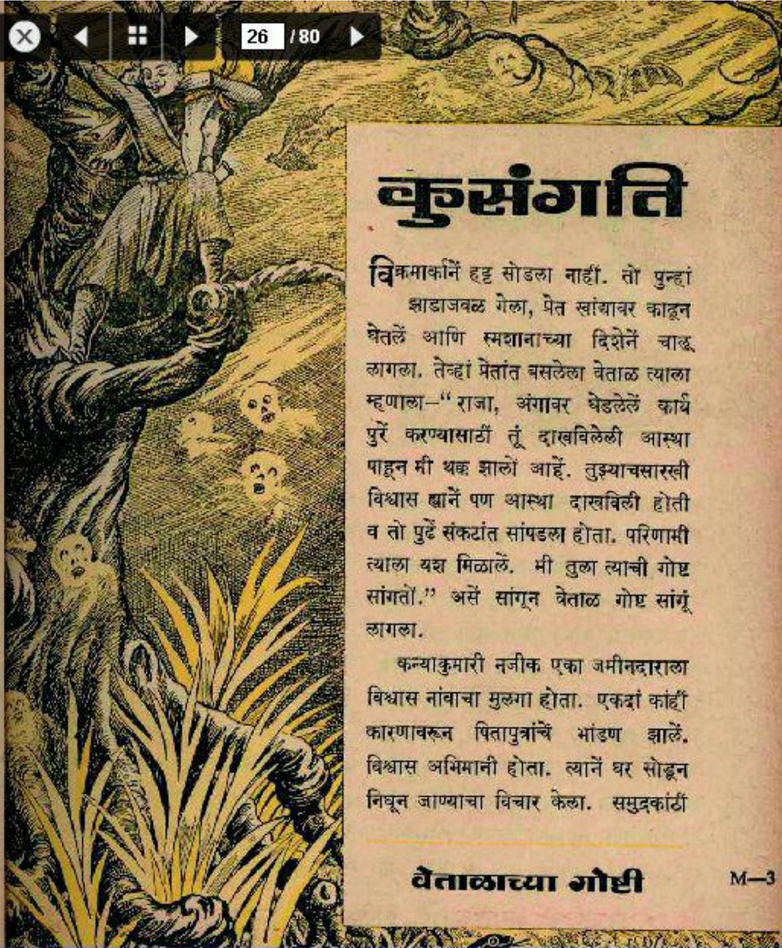
"या खेपेस याला जिवंत सोडून भागणार नाहीं." लखू म्हणाला.

जयमल उत्तर देणार इतक्यांत पंखवाले लोक मोठमोठ्यानें ओरडत सैरावैरां पळूं लागले. कारण तो अग्नि ओकणारा सिंह त्यांचा पाठलाग करीत होता व ते घाबरून पळत होते.

तिकडे ब्रह्मदंडी एकटाच आपला मंत्र जाप करण्यांत गुंग होऊन गेला होता. त्याच्या तोंडांतून निघणारे शब्द दोघांना अस्पष्ट ऐकूं येत होते—"मी...! आहें...! घट घट...! कालभैरवा...!"

[पुढील गोष्ट पुढील अंकीं]

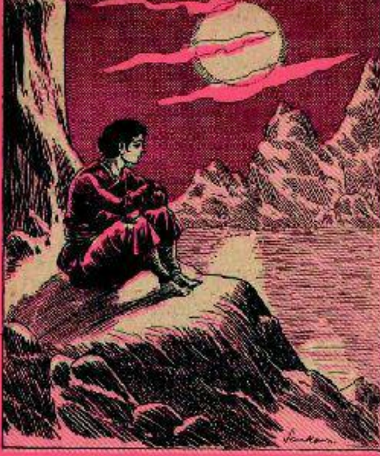

कुसंगति

विक्रमार्कानें हट्ट सोडला नाहीं. तो पुन्हां झाडाजवळ गेला, प्रेत खांद्यावर काढून घेतलें आणि स्मशानाच्या दिशेनें चालू लागला. तेव्हां प्रेतांत बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला—"राजा, अंगावर घेतलेलें कार्य पुरें करण्यासाठीं तूं दाखविलेली आस्था पाहून मी थक झालों आहें. तुझ्याचसारखी विश्वास यानें पण आस्था दाखविली होती व तो पुढें संकटांत सांपडला होता. परिणामी त्याला यश मिळालें. मी तुला त्याची गोष्ट सांगतों." असें सांगून वेताळ गोष्ट सांगूं लागला.

कन्याकुमारी नजीक एका जमीनदाराला विश्वास नांवाचा मुलगा होता. एकदां कांहीं कारणावरून पितापुत्रांचें भांडण झालें. विश्वास अभिमानी होता. त्यानें घर सोडून निघून जाण्याचा विचार केला. समुद्रकांठीं

एका खडकावर बसून समुद्रांच्या लाटा पहात विचार करीत तो बराच वेळ बसून होता. रात्र झाली. चंद्राचें स्वच्छ चांदणें पडलें. समुद्राच्या पाण्याला रुपेरी रंग चढला. चंद्र ढगाआड धांवत पळत कोठें तरी जात आहे असें विश्वासला भासलें. आपण देखील समुद्रपार कोठेंतरी पळून जावें. पण कसें?

तो विचारांत गर्क असतां कोणीतरी चालत येत असल्याची चाहूल ऐकूं आली. पण जवळपास कोणी त्याला दिसलें नाहीं. तीं भुतें होतीं. तीं कशी दिसणार? त्यांच्या अंधुक पुसट आकृति मात्र दिसल्या. तो ज्या खडकावर बसला होता त्या खडका जवळून पलीकडच्या खडकावर तीं भुतें निघून गेलीं. विश्वासनें मागें पुढें पाहिलें नाहीं. तो त्या भुतांच्या मागोमाग त्या खडकावर जाऊन उभा राहिला.

भुतें ओरडूं लागलीं—"माझा घोडा! अन् खोगीर!" अन् आश्चर्य म्हणजे प्रत्येक भुतासमोर एकेक घोडा व त्याच्या पाठीवर खोगीर त्याला दिसलें. तो सुद्धां ओरडला—"माझा घोडा! अन् खोगीर!" त्याच्या समोर देखील एक घोडा व त्याच्या पाठीवर त्याला खोगीर दिसलें. भुतें आपापल्या घोड्यावर बसलीं. त्यांच्या पाठोपाठ विश्वास पण घोड्यावर बसला.

विश्वासच्या जवळ घोड्यावर बसलेल्या एका म्हाताऱ्या भुतानें त्याला विचारलें—"काय रे, विश्वास! तूं देखील आमच्या-बरोबर येणार आहेस का?"

"होय! कां?" विश्वासनें विचारलें.

"तर मग चल!" भूत म्हणालें. भुतें पाळी पाळीनें म्हणालीं—"समुद्रा पलीकडे!" आणि घोडे आकाशांत उडूं लागले. विश्वास देखील म्हणाला—"समुद्रापलीकडे!" आणि त्याचा घोडा देखील आकाशांत उडूं लागला.

क्षणार्धांत सर्व भुतें व विश्वास पली-कडच्या तीरावर जाऊन पोंचले.

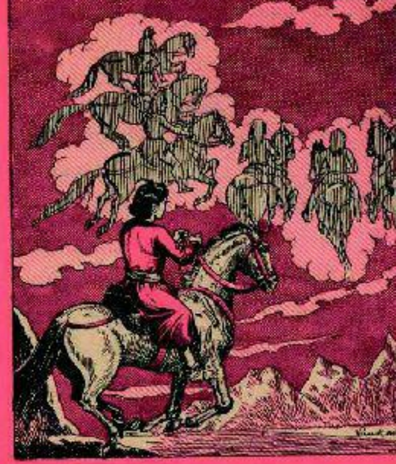
"ह्या बेटाचें नांव माहीत आहे का विश्वास तुला?" त्या म्हाताऱ्या भुतानें विचारलें.

विश्वास म्हणाला—"मला नाहीं माहीत!"

"ही आहे लंका! लंकेच्या राजकन्येचा आज विवाह आहे. या राजकन्येचें सौंदर्य त्रिलोकांत कोठेंहि पहावयास मिळणार नाहीं. तिला पळवून घेऊन येण्यासाठीं आम्ही आलों आहों. तूं आमच्या बरोबर आलास हें देखील बरें झालें. कारण तिला पळवून आणल्यावर तुझ्याच घोड्यावर तुझ्या पाठीमागें आम्ही तिला बसवूं. आम्ही भुतें आहों. पकडून बसणें तिला शक्य होणार नाहीं. ती आमच्या घोड्यावर बसली तर खालीं पडेल. मग आम्ही सांगूं तसें तूं करशील का?" म्हाताऱ्या भुतानें विचारलें.

विश्वासनें मागचा पुढचा कांहीं एक विचार न करतां होकार दिला.

सर्व घोड्यावरून उतरले. एका भुतानें कांहीं तरी मंत्र म्हटला. दुसऱ्या क्षणाला विश्वासबरोबर सर्व भुतें एका राजवाड्यांतल्या

अंतःपुरांत येऊन पोंचलीं. राजवाड्यांत दिव्यांचा झकझकाट होता. रेशमी व जरी-काठीं वस्त्रें नेसून राजघराण्यांतील स्त्रिया नटून उभ्या होत्या.

एका दिवाणखान्यांत राजकुमारांची गर्दी होती. नृत्य चालू होतें. अप्सरांना व गंधर्वांना लाजवील असें मनोहर व मधुर नृत्य-संगीत चालू होतें. विश्वासनें तें दृश्य पाहिलें व त्याचे डोळे दिपून गेले.

लंकेच्या राजघराण्यांतलें त्या पिढींतलें तें पहिलें कार्य होतें. म्हणून पाण्यासारखा पैसा खर्च करण्यांत आला होता. या शिवाय

राजाची ती एकुलती एक मुलगी होती. भुतें व विश्वास अदृश्य रूपें आंत शिरल्या-मुळें कोणाला कांहींच कळलें नाहीं. सर्व नाचरंगांत गुंग होऊन गेलीं होतीं.

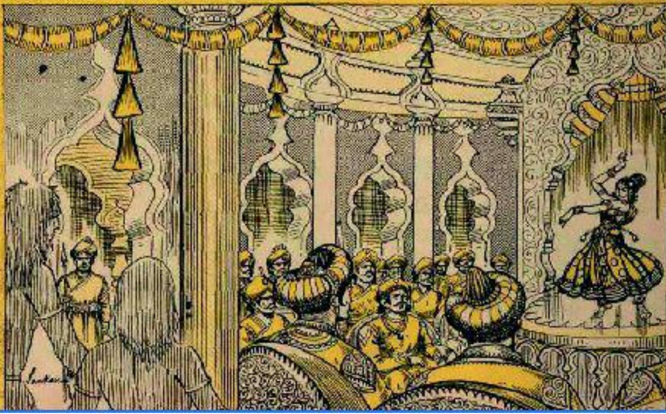
"ह्यांत नवरी मुलगी कोठली?" विश्वासनें म्हाताऱ्या भुताला विचारलें.

"ती काय बसली आहे. आपल्या मैत्रिणींबरोबर!" म्हाताऱ्या भुतानें बोटानें दाखविलें.

तिचें अप्रतिम सौंदर्य पाहून विश्वास थक्क झाला. त्यानें तें रूप स्वप्नांत देखील पाहिलें नव्हतें. विश्वासची नजर प्रथम तिच्या रूपावरच गेली. पण थोड्या वेळानें तिच्या डोळ्यांतून आंसवें गळत असलेलीं त्याला दिसलीं.

"सर्व आनंदानें गंमत पहायला येथें आलीं आहेत व हंसतमुख बसली आहेत. मग ही एकटीच कां रडते आहे?" विश्वासनें म्हाताऱ्या भुताला विचारलें.

"तिला तिचा होणारा पति पसंत नाहीं म्हणून! तीन वर्षांपूर्वींच राजानें हें लग्न ठरविलें. तेव्हां राजकन्येचें वय फक्त पंधरा वर्षांचें होतें. तेव्हां तिनें आपल्या बापाला एवढेंच सांगितलें होतें कीं

लग्न इतक्या लवकर कशाला बाबा! तेव्हां तिला वाटलें होतें कीं आतां लग्न टळलें तर तो राजकुमार दुसरीकडे लग्न करील. पण तिचा अंदाज चुकला. त्या राजकुमाराला राजानें दोन वर्षें थांबायला सांगितलें. त्या प्रमाणें तो थांबला होता. आतां लग्न टळणें शक्य नाहीं. म्हणून ती दुःखी आहे!" आतां तिला या संकटांतून आपण वांचविलें पाहिजे. तिचें लग्न त्या राजकुमाराशीं होता कामा नये.

राजकन्येची ती स्थिति पाहून विश्वासचें मन द्रवलें. तिचें त्या राजकुमाराच्या हातांतून रक्षण होणार आहे खरें, पण ती भुतांच्या हातीं पडणार आहे. मी या भुतांबरोबर आलों नसतों तर किती बरें झालें. स्वतःच्या डोळ्या देखत हें घडलें नसतें. या शिवाय भुतांना सामील होऊन तिला भुतांच्या जाळ्यांत अडकविण्यास मीच कारण होणार आहें. या सर्व गोष्टींचा विचार करून त्याला फार वाईट वाटलें. आतां पाऊल मागें घेणें अशक्य आहे हें तो ओळखून होता. आतां जर का आपण या विरुद्ध कांहीं केलें तर आपला जीव धोक्यांत पडेल तो पडेलच राजकन्येचें तरी रक्षण होईल कीं नाहीं

शंकाच. म्हणून सूज्ञपणानें प्रसंगावधान राखून काम केलें पाहिजे. प्रथम तिचें रक्षण केलें पाहिजे पुढें काय करावयाचें तें मागून ठरवितां येईल.

लग्नाचा मुहूर्त जवळ येऊं लागला. वर-वधू बोहोल्याकडे जाऊं लागलीं. राजा राणी पण बरोबर होतींच. ज्या वाटेनें वर-वधूला राजाराणी घेऊन जात होते भुतें दोन्ही बाजूला उभीं होतीं. एका भुतानें मध्येंच पाय आडवा घातल्यामुळें राजकुमारी जमिनीवर पडली. दुसऱ्या भुतानें तिच्या अंगावर एक चादर टाकली. त्याबरोबर राजकन्या कोणाला दिसेनाशी झाली व त्यानंतर मुळींच दिसली नाहीं.

राजवाड्यांत गोंधळ उडून गेला. सर्व राजवाडाभर राजाचे शिपाई आणि आलेली पाहुणे मंडळी राजकन्येला शोधूं लागली. "नवरी मुलगी कोठें आहे? कोणाला दिसलीका? ती खालीं पडली खरी, पण अदृश्य झाली." प्रत्येकाच्या तोंडीं हेंच ऐकूं येत होतें.

इकडे भुतांनी राजकन्येला उचलून नेलें.

भुतें ओरडलीं "माझा घोडा अन् खोगीर!" त्याबरोबर त्यांचे त्यांचे घोडे प्रगट झाले. त्यांच्या पाठोपाठ विश्वास देखील ओरडला—"माझा घोडा अन् खोगीर!" तत्क्षण त्याचा घोडा प्रगट झाला. "आपल्या घोड्यावर राजकन्येला बसवून घे!" म्हातारें भूत म्हणालें.

विश्वासनें त्याप्रमाणें राजकुमारीला आपल्या बरोबर घोड्यावर बसवून घेतलें. घोडे समुद्र किनाऱ्यापर्यंत जमिनीवरच धांवत गेले. त्यानंतर भुतांनीं—'समुद्रावलीकडे' म्हटलें राजकुमारीला घेऊन जाणारा घोडापण विश्वासनें 'समुद्रापलीकडे' म्हटल्याबरोबर उडूं लागला. सर्व भुतें व विश्वास राज-

कन्येसह जेथून निघाले होते; तिथें येऊन पोंचले. त्याचवेळीं विश्वासला एक गोष्ट आठवली. राजकन्येसह घोड्यावरून उत-रल्याबरोबर तो म्हणाला—"आमच्याजवळ येऊं नका. आम्हांला शिवूं नका. वायुसुता! मारुती! आमचें रक्षण कर!" तो मारुतीचें स्तोत्र म्हणूं लागला.

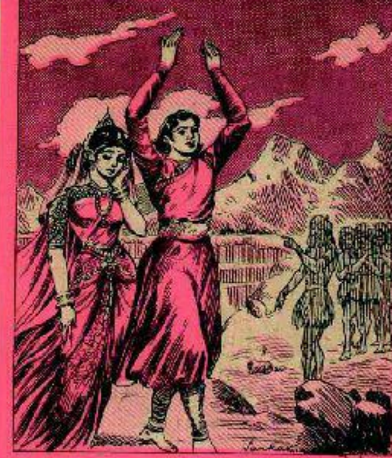
भुतें जागच्या जागीं थबकली. "बरोबर येऊं दिल्याचा प्रत्युपकार असाच केलास वाटतें. तुला मागाहून पश्चात्ताप करावा लागेल. विसरूं नकोस." भुतांनीं त्याला बजावलें आणि निघून गेलीं.

"या भुतांच्या हातून सुटका मिळाली. त्यांच्या बंधनांत राहण्यापेक्षां माझ्याबरोबर राहण्यांतच तुझें हित आहे!" विश्वास राजकन्येला म्हणाला.

पण तिनें कांहींच उत्तर दिलें नाहीं.

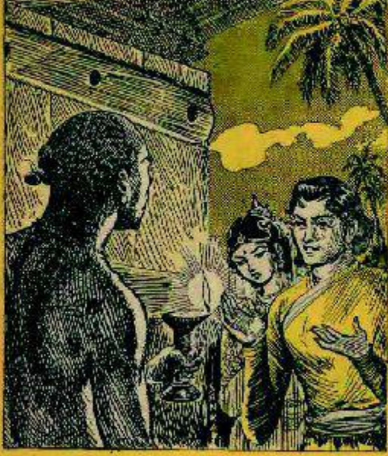
"या भुतांच्यामुळें किंवा माझ्या आई-वडिलांमुळें मला ज्या संकटांना तोंड धावें लागेल तें माझें मला माहीत! पण तुला माझ्या घरींच रहावें लागणार आहे. तुझा नोकर म्हणून मी वागेन." विश्वास म्हणाला.

पण राजकन्या तरी देखील कांहीं बोलली नाहीं.

तिनें बोलण्याचा प्रयत्न केला. पण तोंडांतून शब्दच उमटेना. भुतांनीं हिला मुकी केली आहे कीं काय? विश्वासला शंका आली. त्याला राजकन्येचीं ती करुण स्थिति पाहून दया आली. पण हें काय? एकाएकीं त्याच्या डोळ्यांना काळोखी कशी काय आली? तो एका जागीं बसला.

घरीं घेऊन गेलों तर काय फायदा? ही लंकेची राजकन्या आहे या गोष्टीवर कोण विश्वास करणार? आणि या गोष्टीवर तरी कोण विश्वास करणार कीं तो भुतांच्या-बरोबर रात्रीं लंकेला गेला होता? त्यानें

तिला उचलून आणलें कीं भुतांनीं ? तो तरी काय बोलणार व कोण बोलण्यावर विश्वास करणार ?

म्हणून त्यानें ओळखीच्या एका पुजाऱ्याच्या घरीं जायचें ठरविलें. राजकन्येला त्याच्या घरीं गुप्तपणें रहायला सांगून नंतर पुढें काय करावयाचें तें ठरवूं असा त्यानें विचार केला.

राजकन्या त्या सूचनेला कबूल झाली. दोघं पुजाऱ्याच्या घरीं गेलीं. बराच वेळ दरवाजा ठोठावल्यावर पुजारी एक दिवा घेऊन बाहेर आला. विश्वासनें घडलेलें वृत्त थोडक्यांत सांगून राजकन्येला आपल्या घरीं कांहीं दिवस आश्रय द्यायला पुजाऱ्याजवळ विनंति केली व बजाऊन सांगितलें कीं ही गोष्ट या कानाची त्या कानाला कळतां कामा नये.

विश्वासनें पुजाऱ्याला अनेक वेळां अनेक प्रकारें मदत केली असल्यामुळें त्यानें आपल्या मित्राला त्या प्रसंगाला मदत देण्याचें कबूल केलें. म्हणाला—"राजकन्येला माझ्या घरीं पाहिजे तितके दिवस तूं ठेऊन दे. पण कधीं तरी तिला तिच्या आईवडिलांकडे पोंचती करणें आवश्यक आहे. माझ्या मतें यांतच सूज्ञपणा आहे. पुढें तूं व ती आणि तुमचें भाग्य !"

"मला तूर्त या पलीकडे कांहीं सुचत नाहीं व कांहीं करणें देखील शक्य वाटत नाहीं." विश्वास म्हणाला.

पुजाऱ्याच्या घरीं एका अपरिचित स्त्रीला पाहून शेजार पाजारच्या लोकांनीं तिच्या विषयीं चवकशी सुरू केली. तेव्हां पुजाऱ्यानें त्याची एक मुकी पुतणी आहे असें सांगून वेळ मारून नेली. त्यावर एकाचाहि विश्वास बसेना. पण त्यांना तरी खरी गोष्ट कोठें माहीत होती ? पण विश्वास दर रोज पुजाऱ्याच्या घरीं येऊन बराच वेळ राहूं लागलेला पाहून लोकांच्या मनांत निरनिराळ्या प्रकारच्या शंकाकुशंका येऊं लागल्या.

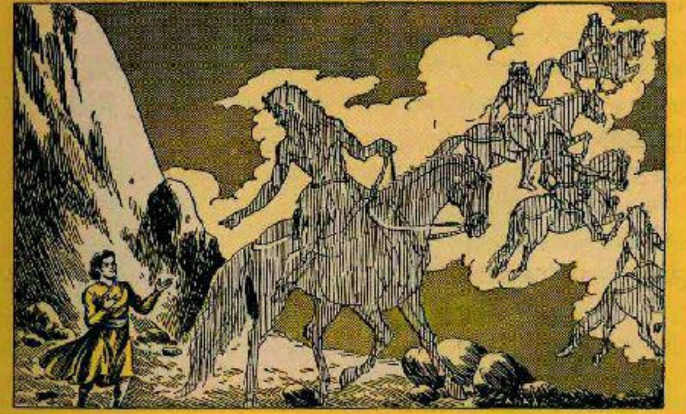
विश्वास व राजकन्या यांचें परस्परांवर प्रेम वाढूं लागलें. पण राजकन्येचें मुकेंपण जाईपर्यंत दोघांना कांहींच करतां येईना.

हळूं हळूं दिवसामागून महिने व महिन्यामागून एक वर्ष लोटलें. एका वर्षापूर्वी लंकेला त्याच दिवशीं गेल्याचें विश्वासला आठवलें. कदाचित भुतें या वेळेला समुद्रकाठीं आलीं असावीं. राजकन्येचा मुकेपणा घालविण्यास त्यांना विनंति करून पहावी.

त्या प्रमाणें तो त्या रात्रीं त्या खडकाजवळ गेला. त्यानें तेथें भुतांच्या टोळीची वाट पाहिली. पण बराच वेळ वाट पाहाल्यावर देखील भुतें न आलेली पाहून तो निराश होऊन परत निघण्यासाठीं उभा राहिला. तेवढ्यांत भुतांची चाहूल लागली.

भुतें ओरडलीं—"माझा घोडा, माझें खोगीर !" विश्वास पण ओरडला—"माझा घोडा, माझें खोगीर !"

म्हातारें भूत म्हणालें—"विश्वास! पुन्हां आला आहेस वाटतें आम्हांला फसवायला ? गेल्या वर्षीं आमचा घोडा मिळाला यावर्षी

देखील मिळेल असें वाटलें होय तुला ? काय म्हणते तुझी प्रेयसी ?"

"ती तर मुकी आहे ! बिचारी काय करणार ?" विश्वास म्हणाला. "तिचें सौंदर्य पाहूनच झालें ना तुझ्या मनाचें समाधान ? ती बोलली काय किंवा नाहीं बोलली तरी काय ?" दुसऱ्या भुतानें थट्टा केली.

"वेड्या ! तिचा मुकेपणा घालवायला औषध तुझ्याच घरासमोर तर आहे. त्या झाडाचा पाला घेऊन त्याचा काढा प्यायला दिला असतास तर गेलें नसतें का मुकेंपण !" आणखी एक भूत म्हणालें.

"अरे याच्या नादाला काय लागतां ? राहूं दे याला रडत !" इतर भुतें म्हणालीं व निघून गेलीं. भुतें निघून गेल्यावर विश्वास घरीं परत आला. त्याला रात्रभर झोंप आली नाहीं. त्यानें घरासमोर कसलेंच झाड पूर्वी कधीं पाहिलें नव्हतें. भुतांनीं कांहींतरी थाप मारून मला फंसविलें असेल. पण असाहि एक विचार त्याच्या मनांत आला कीं यांत कांहीं खरेंपणा नसेल तर नेमकी हीच गोष्ट तरी त्या भुताच्या तोंडांतून कशी निघाली ?

उजाडल्यावर घरासमोर भिंतीजवळ त्याला एक रोपटें दिसलें. त्याला मोजकीं सातच पानें होतीं. त्यांच्या रसांत ती दिव्य शक्ति असेल असें त्याला वाटेना. तसलें रोपटें त्यानें त्या पूर्वी कधीं पाहिलें नव्हतें. असेल एखादी औषधी वनस्पति असें वाटलें त्याला.

तो घाई घाईनें त्या रोपट्याजवळ गेला व मुळांपासून तें रोपटें उपटून आणून त्यानें घरांत एका जागीं लपून त्याचीं पानें काढून घेतलीं. पानें तोडलीं तर त्यांच्या देठांतून दूध आलें. त्यानें तें दूध पाण्यांत टाकलें व पानेंपण पाण्यांत टाकलीं. नंतर चांगली उकळी येई पर्यंत पाणी तापवलें. चव घेऊन त्यांत कांहीं विशेष आहे का हें पाहण्यासाठीं त्यानें दोन चमचे काढा पिऊन पाहिला. त्याला लगेच झोंप लागली. त्यानें तो काढा कोणाला कळल्याशिवाय तयार केला होता. कोणाची नजर पडणार नाहीं अशा तऱ्हेनें ठेवला पण होता.

दुसऱ्या दिवशीं त्याची झोंप मोडली तेव्हां त्याला तजेला वाटला व मनाल नवीन स्फूर्तिपण वाटली. त्या काढ्यांत कांहीं विशेष आहे याची खातरी पटली. तो काढा घेऊन तो आपल्या पुजारी मित्राच्या घरीं गेला व त्यानें राजकन्येला तो काढा प्यायला दिला. काढा प्यायल्याबरोबर तिला गुंगी आली व ती झोंपली. दुसऱ्या दिवशीं तिची झोंप मोडली त्यावेळीं तिला पुनर्जन्मच झाला कीं काय असें वाटलें. कारण तिला वाचा फुटली होती. विश्वासला केव्हां भेटेन व त्याच्याशीं केव्हां बोलेन असें झालें तिला.

विश्वास नित्याप्रमाणें आपल्या मित्राच्या-घरीं दुसऱ्या दिवशीं आतुरतेनें आला व आपल्या प्रेमिकेला भेटला. ती बोलं लागलेली पाहून विश्वासच्या मनाचें समाधान झालें.

विश्वास आपल्या घरीं गेला. त्यानें आई वडिलांना सर्व कांहीं कळविलें व म्हणाला—"मी तिच्याशींच लग्न करणार आहें." आईवडिलांना सर्व वृत्त ऐकून आश्चर्य वाटलें व आनंद पण झाला. त्यांनीं प्रेमानें आपल्या मुलाला व राजकन्येला घरीं बोलवून आणलें व त्यांचें लग्न लावून दिलें.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला—"राजा ! मला एक शंका वाटते. विश्वासनें मारुतीचें स्तोत्र करून भुतांपासून स्वतः बरोबर राजकुमारीचें रक्षण केलें. याबद्दल भुतांना राग येणें साहजिक होतें व अद्दल

घडावी म्हणून त्यांनीं राजकन्येला मुकी करून टाकलें ह्यांत देखील आश्चर्य नाहीं. पण नंतर त्यांनींच तिचें मुकें पण दूर करण्यास औषध कां सांगावें हें नाहीं कळलें मला. आपली चूक त्यांच्या लक्षांत आली, म्हणून कीं लंकेच्या राजकन्येमध्यें त्यांना कांहीं दोष दिसला म्हणून त्यांनीं तिचा विचारच मनांतून काढून टाकला? या प्रश्नांचीं उत्तरें माहित असून तूं दिली नाहींस तर परिणाम तुला माहीतच आहे. तुझ्या डोक्याचीं शंभर छकलें होऊन तुझ्याच पायांवर लोळूं लागतील हें तूं विसरूं नकोस."

विक्रमार्क म्हणाला–"तुझ्या मनांत ही शंका यावीच कां? भुतांचें राजकन्येवर मन गेलेंच नव्हतें. विश्वासशीं तिचें लग्न करून द्यायचें ठरवून तीं राजकन्येला उचलून घेऊन आलीं होतीं. म्हाताऱ्या भुताला विश्वासविषयीं आपुलकी वाटली. भुतांनीं आपल्या घोड्या-वर त्याला उगीचच नेलें व आणलें असें नाहीं. राजकुमाराशीं राजकन्येचें लग्न होऊं द्यायचें नाहीं' एवढेंच तें म्हातारें भूत म्हणालें होतें. विश्वासच्या प्रेमाची परीक्षा व्हावी म्हणूनच त्यांनीं राजकन्येला मुकी केलें होतें. परस्परांच्या प्रेमाची खातरी पटल्यावर त्यांनीं औषध सांगितलें तर त्यांत नवल काय? राजकन्येचें एक सामान्य माणसावर प्रेम बसतें कीं नाहीं एवढीच शंका त्यांना वाटत होती. भुतांनीं जें केलें तें विश्वासला मदत करण्याच्या हेतूनेंच केलें. त्यांचा त्याच्याशीं पूर्व जन्मीचा संबंध होता असें देखील मला वाटतें."

अशाप्रकारें राजाचें मौन भंग होतांच वेताळ प्रेताबरोबर नाहींसा झाला व पुन्हां झाडाला धरून लोंबकळूं लागला. [कल्पित]

भीमूचे पराक्रम

भीमूच्या सासऱ्याची जमीनदारी ज्या जहागिरींत होती त्या जहागीरदाराचा मुलगा फिरत फिरत भीमूच्या सासऱ्याच्या गांवीं आला. येण्यापूर्वीं त्यानें जमीनदाराला कळविलें होतें.

जमीनदारानें त्याच्या आदरातिथ्याची जय्यत तयारी केली. मुख्य जबाबदारी मुलीवर, म्हणजे लक्ष्मीवर येऊन पडली. जमीनदार जांवयाला बोलावून म्हणाला– "भीमराव! जहागीरदार साहेबांचा मुलगा आज येणार आहे. त्याची बरदास्त ठेवण्याची जबाबदारी मी तुमच्यावर टाकीत आहें. दोघे एकाच वयाचे आहां, म्हणून त्याला तुमच्याबरोबर जास्त मोकळें वाटेल. त्याला कोणत्याहि गोष्टीची उणीव भासूं नये याची थोडी काळजी घ्या. मी तशी सर्व व्यावस्था करून ठेवली आहे. तुमच्यासाठीं खास पोशाख मागवून ठेवला आहे. तो घालून तयार रहा!" नंतर जमीनदारानें थोरा-मोठ्यांना कसें सामोरे जावयाचें, कसा नमस्कार करावयाचा वगैरे गोष्टी भीम-रावांना समजावून सांगितल्या. भीमरावांनीं सर्व समजल्या सारखी मुंडी हलवली.

भीमराव, सासऱ्यानें सांगितल्याप्रमाणें तो खास पोशाख घालून तयार झाले. रेशमी सदरा व मखमलीचा कोट घातला व जरीची गोल टोपी घातली. तो पोशाख केल्यावर भीमरावांना राजबिंडें रूप आलें. गळ्यांत मोत्यांची माळापण काय खुलून दिसत होती.

जहागीरदाराचा मुलगा केव्हां येतो या विचारांत आणि जमीनदारानें समजाऊन सांगितलेल्या गोष्टी मनांतल्या मनांत

घोकीत भीमराव खोलींतल्या खोलींत हिंडत होते. तेव्हां त्यांना एक विचित्र गोष्ट आढळून आली. खोलीला एक नवीन दरवाजा दिसला. त्या दरवाज्यानें बाहेर जाण्यासाठीं ते निघाले. तेव्हां कोणीतरी पुढें येत असलेले त्यांना दिसले. जहागीरदारांचा मुलगाच आला कीं काय म्हणून त्यांनीं घाईघाईनें लवून नमस्कार केला. तेवढ्यांत लक्ष्मी हंसत मागाहून आली आणि त्याच्याजवळ येऊन म्हणाली—"आतिथ्य-सत्काराची तालीम चालली आहे वाटतें ?" भीमरावांना त्या जहागीरदाराच्या खांद्यावर हात ठेवून उभी असलेल्या लक्ष्मीला पाहून वस्तुस्थितीची कल्पना आली. आरशांत त्यांना स्वतःचें प्रतिबिंबच दिसलें होतें. जो दरवाजा वाटला तो आरसा होता आणि युवराज येणार म्हणून तो त्या खोलींत मुद्दाम आणून ठेवला होता.

भीमरावांनीं बायकोचा प्रश्न ऐकला व भानावर येऊन प्रश्नाचें उत्तर देणार तेवढ्यांत कोणीतरी येत असल्याची चाहूल लागली. जहागीरदाराचा मुलगा येऊन पोंचल्याचें कळतांच भीमरावांना तिकडे पाठवून लक्ष्मी घरांत निघून गेली.

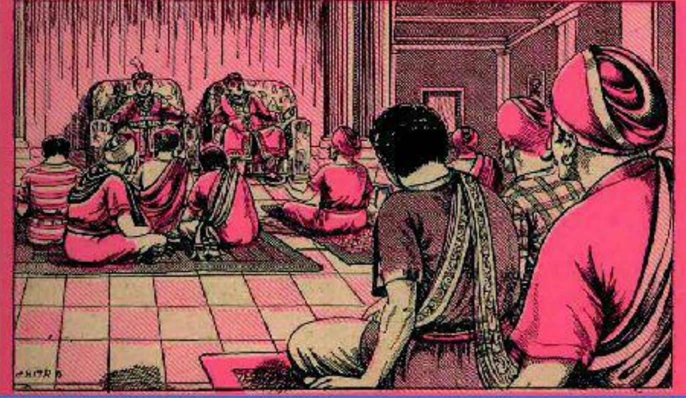
पाहुण्यांची स्वारी घोड्यावरून उतरल्या-बरोबर भीमरावांनीं पुढें होऊन त्यांचें स्वागत केलें—"यावें यावें !" इतर लोकांनीं देखील जमीनदाराच्या हुकुमाप्रमाणें आपापली कामगिरी बजावली.

जहागीरदाराचा मुलगा गर्विष्ठ होता. स्वतःला चतुर व बुद्धिमान समजत असे. भीमू व तो समवयस्क असल्या कारणानें दोघांची मैत्री जमली. भीमरावांच्या बुद्धीचा मासला अद्याप बघायला मिळाला नव्हता.

जेवणखाण आटोपल्यावर सर्व दिवाण खाण्यांत येऊन बसले. गांवांतली कांहीं लहान थोर मंडळी पण भेटायला आलीं. जहागीरदाराच्या मुलानें इकडच्या तिकडच्या गप्पा करून आपल्या बुद्धीचा चमत्कार दाखविला. केवळ शिष्टाचार म्हणून सर्व हंसत किंवा 'हो' ला 'हो' देत होते.

नंतर जहागीरदाराच्या मुलानें लोकांच्या अकलेची परीक्षा घेण्यासाठीं कोडीं सांगून त्यांचीं उत्तरें सांगायला हजर असलेल्या लोकांना सांगितलें. सर्व कोडीं जुनीं होतीं म्हणून त्यांचीं उत्तरें भराभर मिळालीं.

भीमराव इतका वेळ तीं कोडीं व त्यांचीं उत्तरें ऐकत होते. इकडे त्यांच्या डोक्यांत

एक दुसरेंच कोडें उपजलें व त्याविषयीं विचार घोळूं लागले. विचार करतां करतां त्यांच्या तोंडून अनपेक्षितपणें हे शब्द बाहेर पडले–"एकाला दोन अन् डाव्याला उजवे करी!"

जहागीरदाराच्या मुलाला वाटलें कीं भीमरावांनीं कांहीं तरी कोडें टाकलें आहे. म्हणून तो म्हणाला–"आम्ही नाहीं हें कोडें ऐकलें पूर्वीं कधीं!"

हजर असलेल्या लोकांनीं देखील अशा प्रकारचें कोडें कधीं ऐकलें नव्हतें. म्हणून कोणाला ह्याचें उत्तर सुचेना. ह्यामुळें चकित होऊन सर्व परस्परांचीं तोंडें पाहूं लागले.

भीमरावांना एवढें कळलें कीं त्यांच्या तोंडांतून सहज बाहेर पडलेलें वाक्य एक कोडें निघालें. त्यांनीं पुन्हां तें वाक्य म्हटलें–"एकाला दोन आणि डाव्याला उजवें करी!"

जहागीरदाराचा मुलगा म्हणाला–"आपल्याला नाहीं बुवा माहीत!"

"आपल्याला नाहीं बुवा माहीत!" सर्व म्हणाले.

भीमराव स्मित करून म्हणाले–"आरसा!"

सर्वांनीं टाळ्या वाजवून भीमरावांच्या कोड्याची प्रशंसा केली. जहागीरदाराचा मुलगा म्हणाला–"आज मी नवीन कोडें शिकलों."

हजर असलेल्या लोकांच्या तोंडीं जमीनदाराच्या जांवयाची कीर्ती गांवभर पसरली व सर्व म्हणूं लागले–"जहागीरदाराला जमीनदारांच्या जांवयानें चित्त पाडलें."

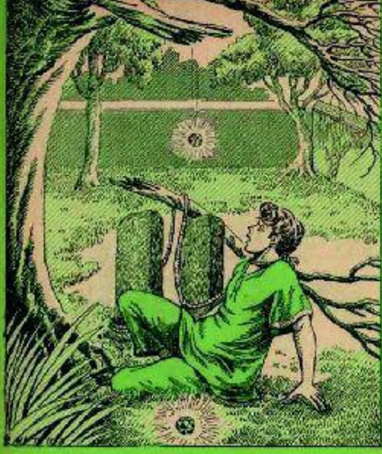

राजकुमारी जुलेखा

डेमास्कस नगरींत अब्दुल्ला नांवाचा एक प्रसिद्ध व्यापारी रहात असे. त्याला एक मुलगा होता. त्याचें नांव हसन असें होतें. अब्दुल्लानें आपल्या मुलाच्या शिक्षणार्थ उत्तमोत्तम शिक्षक व मौलावी नेमले होते. त्यानें मुलाच्या शिक्षणासाठीं किती खर्च होत आहे या गोष्टीची कधीं फिकीर केली नाहीं. मुलाला उत्तम शिक्षण मिळावें हाच एक हेतु त्याच्या समोर होता. हसनला अनेक भाषा येऊं लागल्या व अनेक शास्त्रांचा त्यानें अभ्यास केला. आपल्या मुलाचें शिक्षण सर्व प्रकारें पुरें झालेलें पाहून अब्दुल्लाच्या मनाचें समाधान झालें व त्यानें इह्लोक सोडून परलोकाची यात्रा करण्यासाठीं सर्व तयारी सुरू केली.

पुढें कांहीं दिवसांनीं तो आजारी पडला. त्या आजारांतून त्याला सुटका मिळाली नाहीं. मरणापूर्वीं त्यानें हसनला जवळ बोलावून त्याच्या हिताच्या चार गोष्टी सांगितल्या आणि म्हणाला–"मी तुझ्या-साठीं अलोट संपत्ति मागें सोडली आहे. पण कर्मधर्म संयोगानें तूं ती घालवून बसलास तर एक गोष्ट सांगून ठेवतों ती लक्षांत ठेव. मनुष्याजवळ जोपर्यंत पैसा असतो तोंपर्यंत जग त्याला विचारतें. पण हातांत पैसा नसला तर सर्व मित्र व जवळची नातेवाईक मंडळी देखील सोडून निघून जातात. अशा वेळीं मरण बरें वाटतें. समज, तुझ्यावर देखील असाच प्रसंग आला तर, आपल्या बागेंत एक वाळकें झाड आहे तें तूं पाहिलें आहेसच, त्या झाडाला दोरी बांधून गळ्याला

फांस लावून जीव दे. तसें केलेंस तर तुला मुक्ति मिळेल." असें सांगून अब्दुलानें डोळे मिटले.

बापानें मृत्युसमयीं असा विचित्र उपदेश कां करावा ह्याचें हसनला आश्चर्य वाटलें. पुढें तो ती गोष्ट विसरला. आपल्या स्नेही मंडळींच्या संगतींत तो आनंदानें राहूं लागला. त्याला जगाचा अनुभव कमी होता. म्हणून त्याच्या हातून व्यापारांत व व्यवहारांत पुष्कळ चुका घडल्या व त्याच्या जवळ होती नव्हती ती सर्व संपत्ति तो घालवून बसला. त्याची स्नेही मंडळी त्याला सोडून निघून गेली. बापानें त्याला जो उपदेश दिला होता तो त्याला आठवला. त्यानें आत्महत्या करून घ्यायचें ठरविलें.

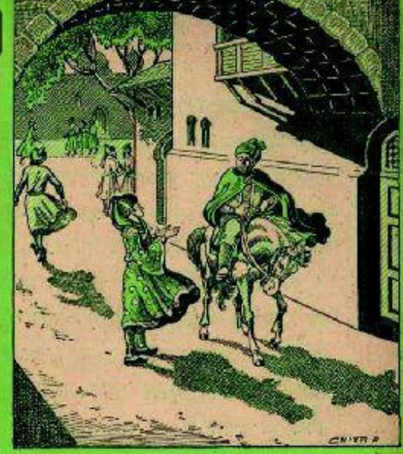
एक दोरी घेऊन तो बागेंत त्या वाळक्या झाडाजवळ गेला व त्याच्या एका फांदीला दोरी अडकवून गळ्याला फांस लावून घेतला. पण त्याच्या वजनानें वाळकी फांदी तुटली. हसन जमिनीवर आदळला व अजून आपण मेलों नाहीं हें पाहून त्याला आश्चर्य वाटलें. त्याहून आश्चर्य त्याला ह्या गोष्टीचें वाटलें कीं त्याच्या शेजारीं एक हिरा पडलेला त्याला दिसला. दुसरा हिरा तुटलेल्या फांदीच्या पोकळींतून पडतांना त्याला दिसला. त्यानें उठून त्या पोकळींत पाहिलें तेव्हां त्याला आंत शेकडों हिरे आंत ठेवलेले दिसले.

तो उठून घरीं गेला. कुन्हाड घेऊन आला आणि ती फांदी तोडली. तेव्हां आंत त्याला हिऱ्या-माणकांचा एक ठेवाच सांपडला. तेव्हां त्याला बापाच्या विचित्र उपदेशाचा खरा अर्थ कळला. त्यानें आकाशाकडे पाहून आपल्या मयत बापाला व देवाला नमस्कार केला. देवाच्या कृपेनें तो पुन्हां श्रीमंत झाला. परंतु ह्या खेपेस तो शहाणा झाला होता. बापाची मिळकत एकदां घालवून बसल्यानंतर त्याला जगाचा चांगला अनुभव आला होता. त्या पुढें त्यानें सावधगिरीनें रहावयाचें मनाशीं ठरविलें.

त्यानें डेमास्कस शहर सोडून जाण्याचें ठरविलें. त्यानें इराण देशाच्या शिराज नांवाच्या गांवीं जाऊन व्यापार करावयाचें ठरविलें. त्याच्या बापाच्या तोंडीं त्यानें ऐकलें होतें कीं इराण देशांतलें तें व्यापाराचें एक मोठें ठाणें आहे. हसनला फारसी भाषा येत होती. शिराज येथें एक जव्हेरी म्हणून राहण्याचें त्यानें ठरविलें आणि जवळ होतें नव्हतें तें सर्व घेऊन शिराज येथें येऊन पोंचला. त्यानें एका धर्मशाळेंत एक खोली भाड्यानें घेतली आणि चांगले कपडे करून गांव पहायला म्हणून निघाला.

तो मशीदींत गेला व तेथें नमाज प्रार्थना करून बाहेर आला. तेव्हां समोर राजाचा वजीर त्याला दिसला. वजिरानें पण त्याला पाहलें व म्हणाला—"तुझ्या कपड्यावरून तूं कोणीतरी परदेशी दिसतो आहेस. कोठून आलास तूं ?"

"मी डेमास्कसचा राहाणारा आहें. या गांवांत कांहीं तरी उद्योगधंदा करावा ह्या हेतूनें आलों आहें." हसन नम्रपणें म्हणाला.

त्याचा तो नम्रपणा पाहून वजीर खूष झाला. तो हसनला म्हणाला—"काय वय तुझें ?"

"मला ह्याच महिन्यांत सोळावें वर्ष लागलें." हसन म्हणाला.

"ठीक ! चल, तुला मी बादशाह-कडे घेऊन जातों. तुझ्यासारख्या तरुण मुलांना तो आपल्या पदरीं नोकरी देतो. अंतःपुरावर पाहारेकऱ्याची जागा तो तुझ्यासारख्यांना देईल. तुला तें काम आवडत असेल तर चल माझ्याबरोबर." वजीर म्हणाला.

हसनला आनंद गगनांत मावेनासें झालें. फक्त त्याची वागणूक आणि बोलण्यांत विनम्रता पाहूनच वजीर खूष झाला होता असें नाहीं, तर त्याच्या शुद्ध फारसी उच्चाराचा वजिराच्या मनावर चांगला परिणाम झाला होता.

बादशाह हसनला पाहून फार खूष झाला त्यानें त्याला अंत:पुराचा द्वारपालक म्हणून नेमलें. वजिरानें त्याला द्वारपालकाचा पोशाख दिला व त्याला त्याचें काम नीट समजावून सांगितलें.

अंत:पुराच्या मुख्य दरवाज्यावर एकंदर बारा द्वारपालक होते व ते पाळीपाळीनें आपलें काम करीत. संध्याकाळीं काळोख पडल्यावर राजवाड्याच्या बागेंत फिरायला कोणालाहि परवानगी नव्हती. कारण त्या वेळीं अंत:पुरांतील स्त्रिया बागेंत हिंडायला येत असत. त्या वेळीं कोणी पुरुष बागेंत हिंडतांना आढळला तर त्याला मृत्युदंड मिळत असे.

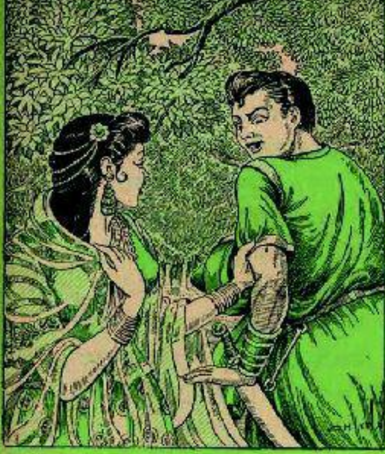
एकदां हसन चुकून काळोख पडल्यावर बागेंत राहून गेला. तो दुपारीं बागेंतल्या एका बांकावर झोंपला. त्याची झोंप मोडली तेव्हां त्याच्या कानावर हे शब्द पडले– "काय पण रूप आहे? देवदूतांनापण लाजवील असा हा पुरुष कोण बरें असेल?"

प्रथम हसनला वाटलें कीं स्वप्नांतच त्यानें तें ऐकलें असावें. परंतु प्रत्यक्ष डोळ्यांनीं कांहीं तरुणींना फिरत असलेल्या पाहून तो चपापला. संध्याकाळ झाली होती व अजून तो बागेंतच होता. आतां सकाळीं बादशहा समोर आपल्याला उभें करण्यांत येईल व आपलें डोकें उडविण्याची शिक्षा आपल्याला मिळेल. म्हणून सर्वांची नजर चुकवून जाण्यासाठीं एका बाजूनें निघाला. पण समोर एक सुंदर स्त्री उभी होती. तिचें रूप काय होतें? जणुंकांहीं आकाशीचा चंद्रच जमिनीवर उतरून आला आहे कीं काय, हसनला वाटलें. पण भीतीनें त्याच्या अंगाला दरदरून घाम सुटला होता. कोणत्याहि स्त्रीशी कधीं पूर्वीं बोलण्याचा प्रसंगच त्याच्यावर आला नव्हता. त्या स्त्रीनें विचारलें–"काय झालें काय त्यांत असें पळून जायला?"

"तूं या अंत:पुरांतलीच असशील तर मी भिण्याचें कारण तुला माहीत असायला हवें. म्हणून तूं बाजूला हो आणि मला येथून पाय काढूं दे!" हसन गयावया करूं लागला. तें ऐकून ती स्त्री गालांतल्या गालांत हंसूं लागली.

“ ....असुसं ! आतां ही गोष्ट आठवली वाटतें ? इतक्या काळोखांत बागेंतून पळून जाण्यापेक्षां तूं येथेंच राहून सकाळीं उठून निघून जाणें जास्त बरें होईल. राजवाड्यांत जाणें तर जास्तच धोक्याचें आहे.” ती म्हणाली.

हसन इतका घाबरला होता कीं तो रडकुंडीला आला होता. म्हणाला–“ तूं... तुम्ही कोणी असा आज माझा जीव जाणार ! पण हें हत्येचें पाप आपल्या कपाळीं कां घेतां ? सोडा मला !” असें सांगून तो तिच्या जवळून जाऊं लागला.

परंतु तिनें एका हातानें त्याचा हात धरला व दुसऱ्या हातानें तोंडावरचें अवगुंठन बाजूला सारलें. म्हणाली–“ माझ्याकडे पहा ! मी सुंदर नाहीं का ? तुझ्या शिवाय इतर एकाहि पुरुषानें माझें तोंड पाहिलें नाहीं. तूं मला असा सोडून निघून गेलास तर मला राग येईल.”

“ बेगम साहेब तुमचें तोंड पाहून चंद्र देखील लाजेनें मान खालीं घालील. हें जरी खरें असलें तरी माझ्या जिवावरचा धोका कसा काय टळेल ?” हसननें भयभीत आवाजांत विचारलें.

“ तुला वाटतो तो धोका तुझ्या जिवाला नाहीं. हो एक धोका असूं शकेल. कारण तूं मी कोण आहें हें ओळखलेलें दिसत नाहींस. तूं माझ्या जवळ असेपर्यंत माझ्या क्रोधा एवढा दुसरा धोका नाहीं. बरें तें असूं दे. प्रथम तूं कोण आहेस हें सांग !” तिनें विचारलें.

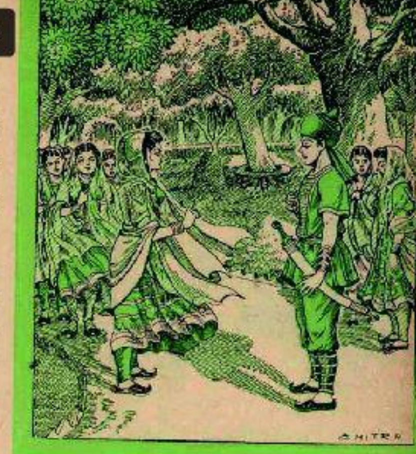
“ माझें नांव हसन आहे. मी डेमास्कसचा राहाणारा आहें. बादशाहनें मला अंतःपुराचा द्वारपालक म्हणून नेमलें आहे. वजीरसाहेबांची माझ्यावर मेहेरबानी आहे ” हसन म्हणाला.

ती स्त्री म्हणाली–“ तर मग ऐक, या चांदण्या रात्रीं तुला पाहिल्या पासून मला हें सर्व जग तुझ्या विना निरर्थक वाटत आहे. तुझें प्रेम देखील माझ्यावर आहे का ?”

तें ऐकून हसनला कांहींच उत्तर सुचेना. कारण त्यापूर्वी स्त्री-प्रेम ही काम वस्तु आहे हें त्याला माहीत नव्हतें. ती स्त्री अप्रतिम सुंदर होती व तिचें त्याच्यावर प्रेम होतें. तिच्या सौंदर्यावर तो मुग्ध झाला होता. म्हणाला–“ तुझ्या या सौंदर्यावर मी आपले पंचप्राण ओंवाळून टाकीन.”

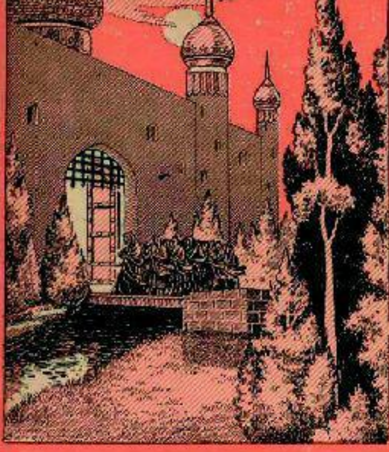
त्याचवेळीं त्या बाजूला दहा बारा मुली हंसत खिदळत व टाळ्या वाजवीत आल्या. त्यापैकीं एक म्हणाली–“ कैरया त्या बिचाऱ्या मुलाच्या मागें उगीच का लागली आहेस ?”

हसनला तें जग औरच वाटलें. कधीं स्त्रीमुख ज्यानें पाहिलें नाहीं त्याला या स्त्रियांच्या जगांत एकाएकीं प्रसंगानें ढकललें होतें. त्या त्याची थट्टा करीत आहेत एवढें त्याला कळलें. त्याला थोडा रागपण आला. इतक्या निर्लज्ज बायका या जगांत आहेत, स्वप्नांत देखील त्यानें कधीं कल्पना केलेली

नव्हती. आतां तो करणार तरी काय ? आज त्या निर्लज्य व बेशरम पोरींच्या कैदेंत थोड्याशा असावधपणामुळें तो सांपडला होता.

तितक्यांत झाडाआड उभी असलेली एक मुलगी पुढें आली. ती आल्याबरोबर सर्व गुपचुप एका बाजूला उभ्या राहाल्या. तिनें समोर येऊन हसनला विचारलें–“ तूं रात्रीच्या वेळीं या बागेंत राहून नियमांचें उल्लंघन तर केलेंसच, त्या बरोबर स्त्री-प्रेमाची भिक्षा मागायला देखील तूं धजलास. मी तुला फांशीची शिक्षा देत आहें. तूं वयानें तरुण आहेस सुंदर आहेस. म्हणून ....”

तितक्यांत कैरिया पुढें येऊन म्हणाली–"राजकन्या जुलेखा! हा अबोध आहे. नकळत त्याच्या हातून ही चूक झाली आहे. त्याला माफ करावें."

जुलेखा कांहीं वेळ विचारांत पडली. थोड्यावेळानें म्हणाली–"तूं म्हणतेस म्हणून मी माफ करतें. पण आपण याला याचें मन दुखवून असेंच जाऊं दिलें तर याला वाटेल कीं आपण सर्व कठोर हृदयाच्या आहोंत. म्हणून ह्याला अंत:पुरांत घेऊन जाऊन याचा स्वागत सत्कार करूं या व मग याला जाऊं देऊं या." असें सांगून तिनें एका मुलीला इंगित केलें.

ती मुलगी स्त्रियांचा पोशाख घेऊन आली. हसनला ते कपडे घालावे लागले. सर्वांना त्याचा तो वेष फार आवडला. त्याला मिसुरडें फुटलें नसल्यानें तो अगदीं मुलीसारखा दिसूं लागला. जुलेखा इतर मुलींच्या घोळक्यांत त्याला अंत:पुरांत घेऊन गेली.

हसनला त्या मुली एका मोठ्या दालनांत घेऊन गेल्या. गुळगुळीत फरशीवर गालिचा घातलेला होता. हसनला त्याच्या प्रेमिकेनें सांगितलें कीं जुलेखा राजकन्या आहे व आम्ही सर्व तिच्या सखी आहों. या दालनांत जुलेखा आपल्या मैत्रिणींना मेजवानी देते."

जुलेखा व हसन गालीच्यावर मधें बसलीं व सर्व सखी चारी बाजूला बसल्या. मेजवानीची तयारी झाल्यावर समोर ताटें आलीं. सर्वांनीं पंचपक्वान्नांवर हात मारला.

हसनच्या मनांतून स्त्रीजातीविषयीं जी एक धास्ती बसली होती ती कमी झाली नव्हती. मधून मधून कैरियाकडे त्याची नजर जाई. पण तो पहात आहे हें कळतांच ती आपली मान खालीं करून बसे. जुलेखाच्या नजरेला ती गोष्ट आल्याशिवाय राहाली नाहीं. हसनच्या वागणुकींतला घाबरटपणा देखील जुलेखाच्या नजरेस आला. तिनें त्याला विचारलें देखील–"हसन! अजून आमची भीति तुझ्या मनांतून गेली नाहीं का? आम्ही तुला खाऊन टाकूं असें वाटतें आहे का तुला? मी कोण आहें हें तुला कळलेंच असेल. मग भीति कसली. मोकळेपणें आमच्याशीं बोलत कां नाहींस? बरें, हें सांग, आमच्या पैकीं तुला सर्वांत जास्त कोण आवडली? अगदीं निर्धास्तपणें सांग!"

तें ऐकून हसनची हिंमत वाढणें तर दूरच त्याची धास्ती जास्तच वाढली. ही जमीन दुभंगली तर बरें होईल. उडी मारून मी स्वत:चें रक्षण तरी करून घेईन.

"तुला वाटत असेल कीं तूं कोणाला जास्त सुंदर म्हटलें तर मी किंवा आमच्या पैकीं इतर मुली रागावतील. पण तूं अगदीं भिऊं नकोस अगदीं निर्भीकपणें तुला कोण आवडली हें सांग.

हसनला थोडा धीर आला. तरी भीत-भीतच त्यानें सर्वांना डोळे भरून पाहून घेतलें. त्यांत कुरूप तर एक देखील नव्हती. एकीहून एक सुंदर होती. परंतु त्याला सर्वांत सुंदर कैरियाच भासली. म्हणाला–

"काय बोलावें हें मलाच कळत नाहीं. नक्षत्रें खरोखरच किती सुंदर असतात एकाहून एक पण चंद्र तो चंद्र."

जुलेखा म्हणाली—"हें पहा, आम्हां सर्वांना खूष करण्यासाठीं तूं हें बोललास हें खरें असलें तरी तो चंद्र कोण हें सांगशील कीं नाहीं? अशी कोडीं टाकून काय उपयोग? माझी गोष्ट सोडून दे. माझ्या या मैत्रिणीं पैकीं तुला सर्वांत जास्त कोण आवडली? मोकळेपणें सांग!"

तें ऐकून हसननें कैरियाकडे पाहिलें. तेथून त्याची नजर हटेना. सर्वांना साक्ष पटली. राग येणें तर दूर, सर्व हंसूं लागल्या. जुलेखा त्याचें अभिनंदन करीत म्हणाली—"हसन तूं जव्हेरी आहेस कीं काय असें वाटूं लागलें आहे आम्हांला. तुला रत्नाची पारख आहे."

सर्व सखींनीं कैरियाच्या सौंदर्याची वाखाणणी केली. नंतर त्यांनीं हसनच्या हातांत तिचा हात देऊन दोघांचें अभिनंदन केलें. हसनला तें सर्व पाहून आश्चर्य वाटलें. मी एकीच्या सौंदर्यावर मुग्ध झालों, पण इतरांना राग कसा आला नाहीं?

गप्पा गोष्टींत पहाट झाली. जुलेखानें आपल्या एका विश्वासपात्र म्हाताऱ्या दासीला बोलावून हसनला चोरवाटेनें राजवाड्याबाहेर पोंचवायला सांगितलें. जाण्यापूर्वीं ती हसनला म्हणाली—"तुमचें परस्परांवरचें प्रेम यशस्वी होवो यासाठीं मी प्रयत्न करीन!"

म्हाताऱ्या दासीनें मालकिणीच्या आज्ञेप्रमाणें हसनला राजवाड्या बाहेर पोंचतें केलें.

[बाकी गोष्ट पुढील अंकीं]

चाणक्याची गोष्ट

[२]

नंदाचें राज्य संपुष्टांत आलें होतें. पण त्याचे अनुयायी जागोजागीं बंडाळी करीत होते. राज्यांत शांतता नव्हती. ही बंडाळी नाहींशी करणारा एक विणकर चाणक्याला भेटला. तो ढेंकूण दिसला कीं तेथल्या तेथें त्याला चिरडून टाकीत असे. ते पुन्हां डोकें वर काढतील यासाठीं तो त्याना उचलून विस्तवांत टाकीत असे. चाणक्यानें विचार केला कीं ह्या विणकराच्या पद्धतीनें बंडखोरांचा नायनाट करणें शक्य होईल.

चंद्रगुप्ताला राज्य मिळालें होतें. पण खजिना रिकामा होता. तो पुन्हां भरून काढण्यासाठीं चाणक्यानें एक युक्ति केली. त्यानें गांवांतल्या लक्षाधिशांना एक मेजवानी दिली. त्यांना पंचपक्वान्नांचें जेवण वाढलें. सर्व दारूच्या धुंदींत असतां त्यानें चंद्रगुप्ताची स्तुति केली व म्हणाला—"मी आपले पांच लक्ष रुपये या राजाला देण्याचें ठरविलें आहे." एकामागून एक लक्षाधीश म्हणूं लागले—"मी दहा लक्ष रुपये देईन," "मी पंधरा लाख रुपये देईन," "मी वीस लाख देईन." यांतच चढाओढ लागली. दारूच्या धुंदींत त्यांची चालू असलेली वटवट त्यांचें वचन सांगून त्यानें सर्वांकडून ती रक्कम वसूल केली व खजिना भरला.

चंद्रगुप्ताच्या राज्यांत एकदां दुष्काळ पडला. राजधानींत राहणाऱ्या जैन श्रवणांना भिक्षा देखील मिळणें अशक्य झालें. त्यांचा गुरु सुस्थित यानें आपल्या अनुयायांना

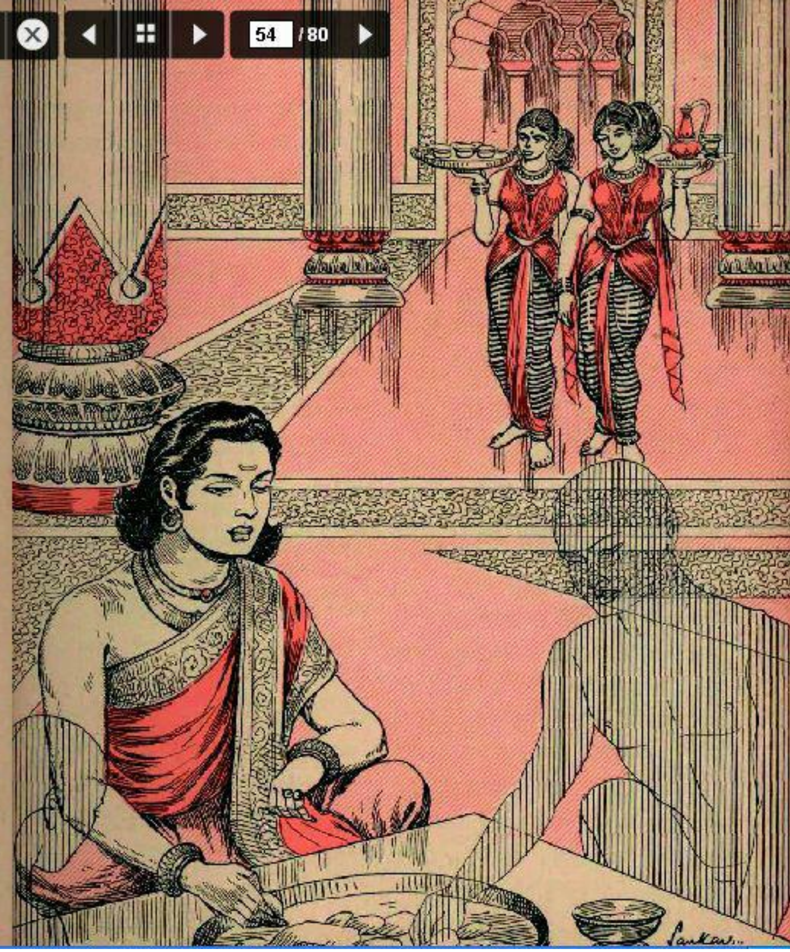

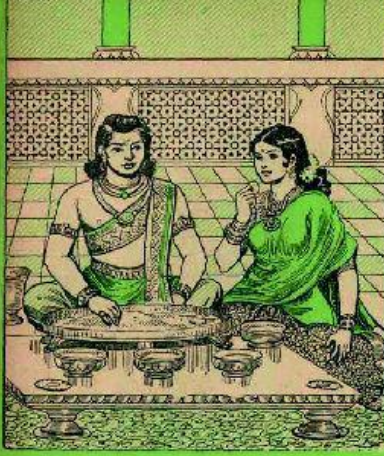
गांवभर भिक्षा मागून स्वतःचा उदर निर्वाह करण्यास आज्ञा केली. दोघां शिष्यांशिवाय सर्व निघून गेले. पण तें दोघांना आवडलें नाहीं. म्हणून त्यांनीं स्वतःचें पोट भरण्या-साठीं युक्ति केली. त्यांच्याकडे एक तऱ्हेचें अंजन होते. तें डोळ्यांत घातलें कीं घालणारा अदृश्य होई. दोघे अंजन लावून राजवाड्यांत जात व चंद्रगुप्तासमोर ताट वाढून आलें कीं त्याच्या ताटांतले पदार्थ अदृश्यपणें खाऊन टाकीत.

अशा तऱ्हेनें कांहीं दिवस लोटल्यावर चंद्रगुप्त अशक्त होत गेला. चाणक्यानें त्याला कारण विचारलें तेव्हां त्यानें जो चमत्कार किंवा भुताटकी होत होती त्याचें वर्णन केलें. म्हणाला—"मी रोज जेवायला बसलों कीं माझ्या ताटांत वाढलेलें अन्न अदृश्य होतें. थोडें फार पोटांत जातें, त्यावर मी जगलों आहे."

चाणक्याला भुताटकीचा किंवा चोरीचा संशय आला. शोध लावण्यासाठीं त्यानें एक युक्ति केली. त्यानें चंद्रगुप्ताच्या महालांत येण्याच्या वाटेवर एक तऱ्हेचें चूर्ण शिंपडून ठेवलें. चंद्रगुप्ताचें जेवण झाल्यावर चाणक्यानें स्वतः येऊन पाहालें तेव्हां दोन तऱ्हेचीं पावलें त्याला उमटलेलीं दिसलीं.

दुसऱ्या दिवशीं चंद्रगुप्त जेवायला बसला तेव्हां चाणक्यानें जेवणाच्या खोलींत खूप धूर केला. त्यामुळें चंद्रगुप्ताच्या डोळ्यांना पाणी आलें व जैन गुरूच्या दोघां शिष्यांच्या डोळ्यांतून पण टिपें आलीं. परंतु त्यामुळें त्यांच्या डोळ्यांत घातलेलें अंजन धुवून निघालें व त्यांचा अदृश्यपणा जाऊन ते दिसूं लागले. सर्व आश्चर्य चकित होऊन त्या दोघांकडे पाहूं लागले. परंतु चाणक्यानें त्यांना शिक्षा केली नाहीं व आदरपूर्वक त्यांना निरोप दिला.

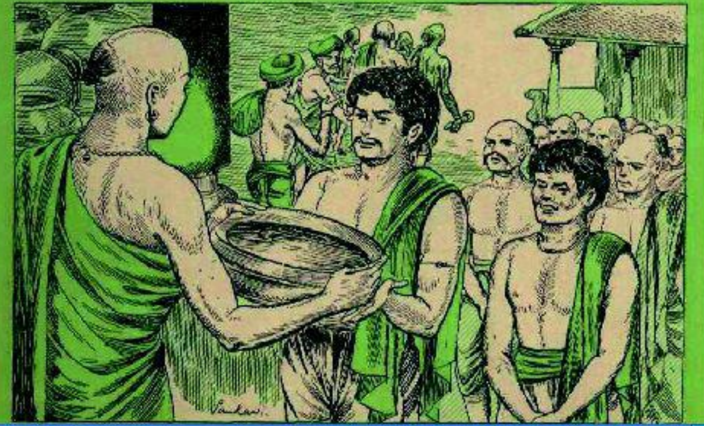
चंद्रगुप्ताला जेव्हां ही गोष्ट कळली तेव्हां इतके दिवस दुसऱ्याचें उष्टें खात आल्या-बद्दल त्याला ग्लानी वाटूं लागली. पण चाणक्यानें, तूं उपाशी लोकांना भिक्षा देऊन पुण्य मिळविलें आहेस, असें सांगून त्याच्या मनाचें समाधान केलें. पुढें चाणक्यानें त्या जैन गुरूला बोलावून त्याच्या शिष्यांनीं केलेली अन्नाची चोरी त्याच्या नजरेस आणली व पुढें सावध राहण्यास त्यांना बजावून सांगितलें. पण जैन साधू म्हणाला– "तुमच्या राजधानींतल्या नागरिकांनीं गरीब शिष्यांना पोटभर जेवायला घातलें असतें तर ते चोरी करायला कां गेले असते?" त्यानंतर जैन श्रवणांना भिक्षा देण्याची व्यवस्था चाणक्यानें करून दिली.

चाणक्य चंद्रगुप्ताची फार काळजी घेत असे. त्याच्या अन्नांत विष कालवून कोणी त्याचा वध करूं नये यासाठीं चाणक्यानें चंद्र-गुप्ताच्या जेवणांत थोडें थोडें विष कालवून द्यायची व्यवस्था केली व त्याला चांगली संवय व्हावी म्हणून तो तें थोडें थोडें वाढवीत गेला. त्याचा परिणाम अनुकूल असाच झाला.

परंतु एकदां राणी दुर्धरा चंद्रगुप्ता-बरोबर जेवायला बसली. त्या वेळीं ती गरोदर होती. तिला किंवा चंद्रगुप्ताला अन्नांत विष कालवून देत असल्याची गोष्ट माहीत नसल्यामुळें दोन घास खाल्या-बरोबर राणीचें प्राणोत्क्रमण झालें.

चाणक्याला ही गोष्ट कळल्याबरोबर तो तेथें आला. त्यानें जास्त विचार करण्यांत वेळ न घालवितां वैद्यांना शस्त्र-चिकित्सा करून राणीच्या पोटांतून तिच्या एकुलत्या एका मुलाला वांचविलें. विषाचा एक बिंदु (थेंब) त्या मुलाच्या पोटतां गेला होताच. तरी त्याचा परिणाम त्याच्या-वर झाला नाहीं. तोच पुढें बिंदुसार म्हणून चंद्रगुप्ताच्या मागून त्याच्या गादीवर बसला. चाणक्यानें स्वतः बिंदुसारचा राज्या-भिषेक करविला होता. परंतु त्याचा मंत्री म्हणून चाणक्य फार दिवस राहूं शकला नाहीं. कारण चाणक्याच्या सुबंधु नांवाच्या एका शिष्यानें चाणक्याच्या विरुद्ध बिंदु-सारच्या मनांत विष कालवलें. त्याला स्वतःला मंत्रीपद हवें होतें. त्यानें बिंदुसार हें नांव कसें पडलें याचा पुरा इतिहास राजाला सांगितला. राजानें विचारल्यावर चाणक्यानें तें खरें असल्याचें कबूल केलें. आपलाच शिष्य आपल्या विरुद्ध फिर-लेला पाहून व वय झालें असल्यानें चाण-क्याला जगाचा वीट आला व त्यानें वान-प्रस्थाश्रम स्वीकार केला. सुंभ जळालें तरी पीळ जात नाहीं म्हणतात तसा चाणक्य वैराग्य घेऊन देखील स्वस्थ बसला नाहीं. कारण त्याच्या विरुद्ध उलटलेल्या शिष्याला कोणत्यातरी रूपानें अद्दल घडविण्याची गोष्ट त्याच्या मनांत घर करून होती.

त्यानें एक युक्ति केली. त्यानें एका भोजपत्रांवर कांहीं वाक्यें लिहून तीं पत्रें सुबंधुच्या ज्या ज्या वस्तू त्याच्या हातीं लागल्या त्यांच्याबरोबर एका सुंदर पेटींत

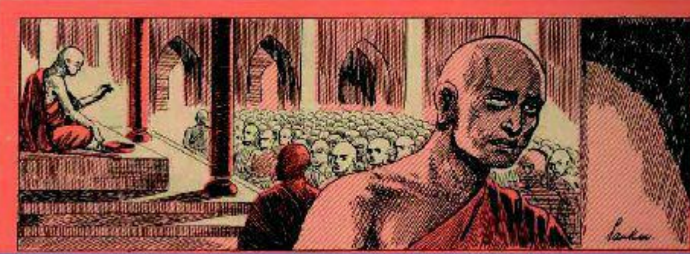

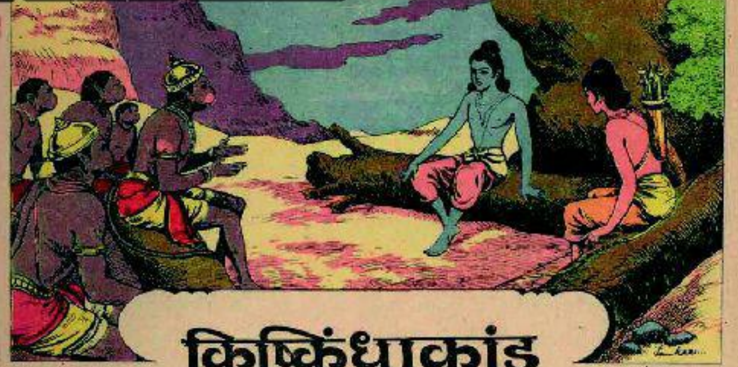
ठेवून दिली आणि ती पेटी स्वतःच्या पेटाऱ्यांत ठेवून दिली. नंतर त्यानें त्याच्याजवळ जें कांहीं होतें तें दान करून रानांत एक झोंपडी बांधून तींत तो राहूं लागला.

पुढें कांहीं दिवसांनीं बिंदुसारला सर्व पूर्व इतिहास कळला तेव्हां चाणक्याचा आपण उगाच अपमान केल्याबद्दल त्याला पश्चात्ताप वाटला. त्यानें पुन्हां मंत्रीपद स्वीकारण्यास चाणक्याजवळ विनंती केली. पण चाणक्यानें तें पद स्वीकारलें नाहीं.

बिंदुसारला सुबंधूवर राग आला. पण सुबंधूनें चाणक्याचें मन वळवून बोलावून आणण्याचें वचन दिलें. तो एका बाजूनें गोड गोड बोलत होता व दुसऱ्या बाजूनें त्यानें चाणक्याच्या झोंपडींला आग लावली. त्या आगींत चाणक्य जळून मरण पावला. बिंदुसारच्या परवानगीनें सुबंधू चाणक्याच्या घरांत रहायला गेला. तेथें त्याला एक पेटारें दिसलें. त्यांत धन असेल या आशेनें त्यानें ती उघडविली. तेव्हां आंत एक पेटी सांपडली. ती पेटी उघडतां आंत पांच भोजपत्रें सांपडलीं. तीं पत्रें वाचल्यावर त्याला खरें रहस्य कळलें. त्यांत लिहिलें होतें कीं या पानांचा वास घेणाऱ्यानें संन्यास ग्रहण केला नाहीं तर त्याला मरण येईल. त्याची प्रचीति घेण्याची त्याची छाती नव्हती त्यानें संन्यास ग्रहण केला. तरी त्यानंतर एकाला त्या पानांचा वास घेण्यास सांगितलें. पत्रांत लिहिल्याप्रमाणें संन्यास न घेतल्यानें त्या माणसाला तत्काळ मरण आलें.

त्यानें कां संन्यास ग्रहण केला हें हळूहळू जैन संन्याश्यांना कळलें व तो खरा संन्यासी नसून ढोंगी आहे हें ओळखून त्यांनीं त्याला आपल्या समाजांतून काढून लावलें. (संपूर्ण)

किष्किंधाकांड

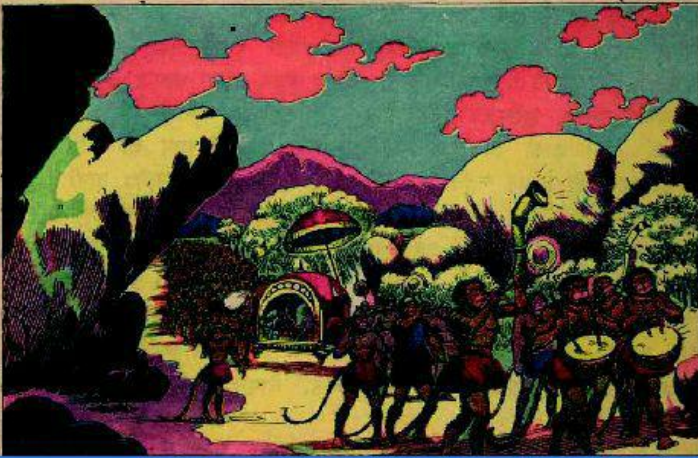
तारा बोलण्यांत फार चतुर होती. प्रसंग ओळखून कोणाशीं कसें बोलावें हें तिला चांगलें माहीत होतें. लक्ष्मणाला आलेला कोप कमी करण्यासाठीं तो नम्रपणें म्हणाली– "लक्ष्मणा, उगाच सुग्रीवाला दूषण देऊं नकोस. त्यानें इतकीं वर्षें दुःख भोगलें म्हणून आतां तो सुखांत आणि विलासांत इतका गढून गेलेला आहे. पण तो आपलें कर्तव्य विसरलेला नाहीं. त्यानें सर्व वानर वीरांना निरोप पाठविला आहे. लवकरच येथें सर्व वानर सेना हजर होईल. तूं शूर आहेस वीर आहेस. तुला त्याची मनःस्थिति सहज कळूं शकेल. कृपा करून तूं त्याच्यावर रागावूं नकोस. त्याला क्षमा कर."

ताराचें बोलणें ऐकून लक्ष्मण थोडा शांत झाला. त्याचा आवाज थोडा नरमलेला पाहून सुग्रीवाला बोलायला धीर झाला. तो म्हणाला "रामानें मला जी मदत केली आहे त्याबद्दल त्याचा अत्यंत ऋणी आहें. जन्मोजन्मीं रामाची सेवा केली तरी मी त्या ऋणांतून मुक्त होऊं शकणार नाहीं. पण किती झालें तरी आम्ही वानरें. आमच्या हातून अशी काय मदत होणार? तरी पण मी सर्व प्रकारें त्याची मदत करीतच आहें. जाणून बुजून मी माझ्या कामांत

कसूर करीत नाहीं. त्यांतून कांहीं चूक झाली असेल तर मी क्षमा मागतों."

सुग्रीवाच्या ह्या बोलण्यानें तर लक्ष्मण अगदींच शांत झाला आणि म्हणाला– "सुग्रीवा! तुझी मदत म्हणजे जणुं दैवी मदतच वाटते आम्हांला. पण माझ्या तोंडून जे कठोर शब्द निघाले ते केवळ रामाच्या दुःखानें. तूं स्वतः येऊन पाहिलेंस तरच तुला त्याचें दुःख कळेल. म्हणून म्हणतों तूं येऊन त्याच्या मनाचें सांत्वन करून जा."

नंतर सुग्रीव हनुमानाला म्हणाला–"हे वीरा, आपल्या आजूबाजूच्या प्रसिद्ध अशा सरदारांना आपापल्या सैन्यानिशी आज येण्यास सांगितलेंच आहे. तरी तूं जंगलांत, डोंगरावर, समुद्रकाठीं व आणखी कोठें राहात असलेल्या सर्व वानर वीरांना आपल्या मदतीला येण्यासाठीं सज्ज होऊन या म्हणून सांगून ये. त्यांना असें देखील सांग कीं जे जे वानर दहा दिवसांच्या आंत येथें हजर होणार नाहींत त्यांना देहान्त शिक्षा दिली जाईल.

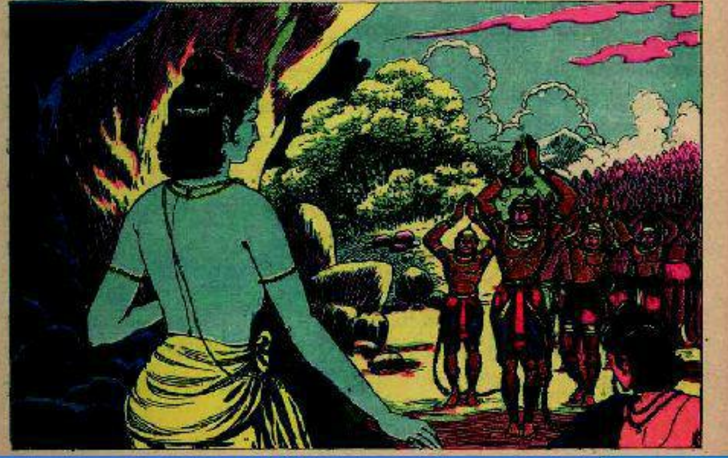

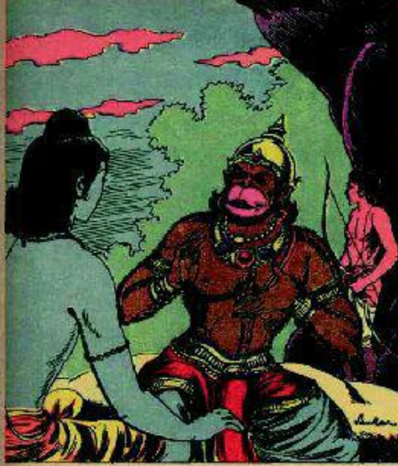
राजाच्या आज्ञेवरून मारुतीनें दाहीं दिशांना दूत पाठविले.

हळूं हळूं निरनिराळ्या जातींच्या वानरांच्या झुंडीच्या झुंडी किष्किंधा नगरींत येऊं लागल्या. त्यांत काळ्या, तांबड्या, पिवळ्या पांढऱ्या अशा तरतऱ्हेच्या रंगांचीं भयंकर आकृतींचीं अशीं वानरें होतीं. येतांना ह्या वानरांनीं सुग्रीवाला भेट देण्यासाठीं स्वादिष्ट फळें व सुगंधी पुष्पें आणिलीं होतीं.

सुग्रीवाच्याकडे येणाऱ्या वानर वीरांना पाहून लक्ष्मणाच्या मनाचें समाधान झालें. त्यानें सुग्रीवाला राम दर्शनासाठीं बोलाविलें. सुग्रीवानें तें कबूल करून पालखी मागविली. त्यांत लक्ष्मणाला बसवून स्वतः बसला आणि रामदर्शनाला निघाला. वानरांनीं त्यांच्यावर छत्र चामर धरलें. शिंग, भेरी, शंख वगैरे वाजविले आणि पालखी उचलून घेऊन गेले.

प्रस्रवण पर्वतावर रामाच्या गुहेजवळ पालखी येतांच लक्ष्मण आणि सुग्रीव खालीं उतरले आणि राम दर्शनासाठीं आंत गेले. त्यांच्या पाठोपाठ वानर वीर पण गेले. सुग्रीवादिकांनीं हात जोडून नमस्कार करतांच

इतर वानर वीरांनीं हात जोडून रामाचें वंदन केलें. रामानें त्या सर्वांचें वंदन स्वीकारून सुग्रीवाला आलिंगन दिलें. रामाच्या दर्शनानें त्या सर्वांना फार आनंद झाला. ते मोठ्या आतुरतेनें त्याच्या आज्ञेची वाट पाहूं लागले.

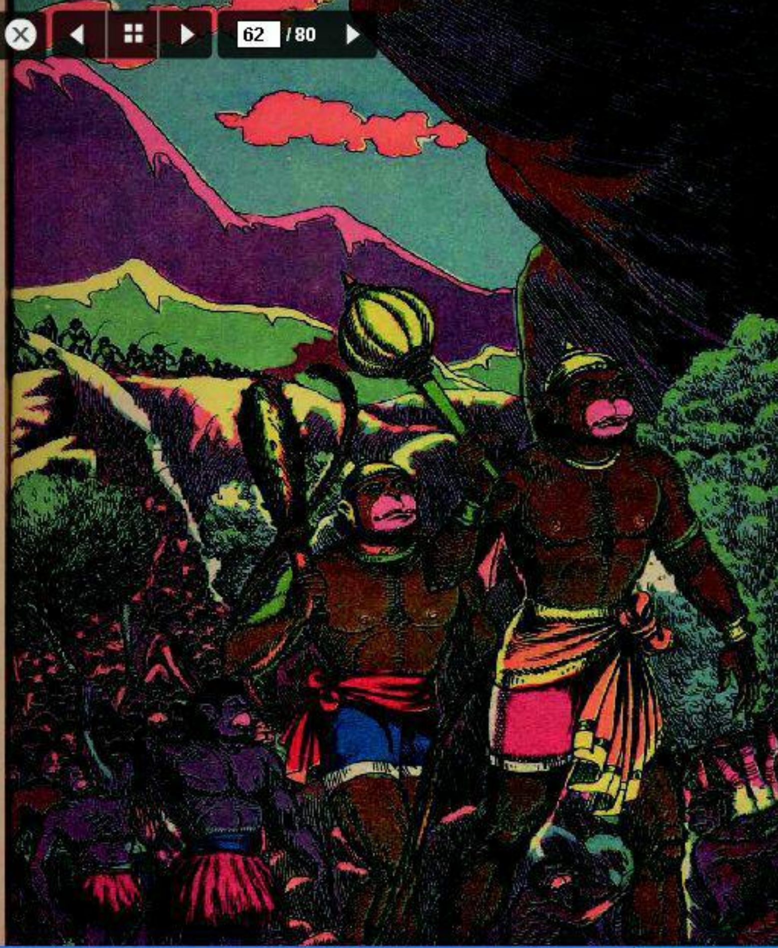
रामानें सौम्य शब्दांत सुग्रीवाला आपल्या शब्दाची आठवण करून दिली. म्हणाला– "सुग्रीवा! पावसाळा संपून शरद् ऋतु सुरू झाला आहे. मी आजपर्यंत तुझ्या भरंवशावर धीर धरून होतों. तूं आपलें वचन मोडणार नाहींस याची मला खातरी आहे. तरी मन हें मोठें वेडें आहे."

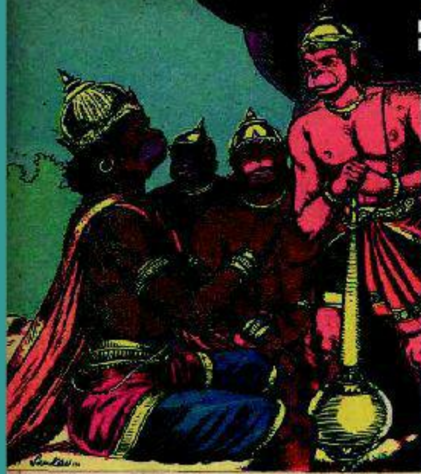
त्यावर सुग्रीव म्हणाला–" चिंता करण्याचें कारण नाहीं. पृथ्वीच्या कानाकोपऱ्यांतून महापराक्रमी वानर माझ्या आज्ञेवरून आपल्या सेवेसाठीं किष्किंधा नगरांत आलेले आहेत. ते सर्व सीतेचा शोध लावण्यासाठीं आपल्या आज्ञेची वाट पाहात आहेत."

"शाबास वीरा! मग अर्धें अधिक काम झाल्यासारखेंच आहे." राम म्हणाला.

वानर सैन्यांच्या चालीनें किष्किंधा नगरावर आकाशांत धूळ उडालेली प्रस्रवण पर्वतावरून स्पष्ट दिसत होती. ताराचा बाप सुषेण दहा कोटी वानर सेना घेऊन आला होता. सुग्रीवाचा श्वशुर तार एक अब्ज वानर सेना घेऊन आला होता. काळ्या तोंडांच्या वानरांचा राजा गवाक्ष एक हजार कोटी वानर सेनेसह आला होता. दोघेहि धूम्रवीर अस्वलांची भलीमोठी सेना घेऊन आले होते. त्याच प्रमाणें पवन, नील, गवय, अश्विनी मैंद द्विद, गज, जाम्बवन्त, रुमावन्त, गंधमादन अंगद आदि वीर आपापलीं सैन्यें घेऊन आले होते.

सुग्रीवानें ती सारी सेना रामाला दाखविली. कोणाची किती सेना आहे हें सर्व सांगून तो रामाला म्हणाला–" रामा, हें

सारें सैन्य तुझ्या सेवेसाठींच आहे. तूं ह्याला आपल्या कामीं लाव."

"सुग्रीवा, प्रथम सीता जिवंत आहे कीं नाहीं ह्या गोष्टीचा शोध लावला पाहिजे व मग रावणाची राजधानी कोठें आहे हें शोधून काढलें पाहिजे. या गोष्टींचा शोध आम्हीं काय लावणार? त्या तूंच करूं शकशील. म्हणजे नुसतें सैन्य माझ्या ताब्यांत देऊन काम भागणार नाहीं."

"ठीक आहे." म्हणून सुग्रीवानें विनत नांवाच्या एका पराक्रमी सेना नायकाला बोलावून पूर्व दिशेस जाण्याची आज्ञा केली. त्यच्याबरोबर एक लाख वानरसेना देऊन सुग्रीव म्हणाला—"तूं पूर्व दिशेस जा. तेथें रावणाची नगरी कोठें आहे ह्याचा शोध लावून सीतेचें वर्तमान कळल्यास येऊन सांग. एका महिन्याच्या आंत तुम्हीं सर्वांनीं परत आलें पाहिजे. जो येणार नाहीं त्याला मृत्यु दंड दिला जाईल."

नंतर त्यानें नील, हनुमान, महाबल, जाम्बवन्त अंगद आदि वीरांना दक्षिण दिशेला पाठविलें. त्यांना आज्ञा केली कीं समुद्र किनाऱ्यापर्यंतच नाहींतर तो पार करण्याचा कांहीं तरी उपाय योजून पलीकडे जाऊन शोध काढून आणा. कारण असें सांगतात कीं रावणाची लंका समुद्रांत शंभर योजनांवर पसरलेली आहे. तेथेंच कोठेंतरी सीता असणार तिला शोधून काढा. ह्या शिवाय समुद्रांत आणखी कोठें पर्वत, जमीन दिसल्यास तेथेंहि सीतेला शोधून काढा. एक महिन्याची मुदत देतों. जो कोणी ह्या मुदतीचें उल्लंघन करील तो प्राणास मुकेल आणि जो कोणी सीतेचा शोध लावील त्याला योग्य इनाम दिलें जाईल."

ह्याच प्रमाणें सुग्रीवानें ताराचे वडील सुषेणाला दोन लाख सैन्य देऊन पश्चिमेकडे पाठविलें आणि शतबलीला एक लाख सैन्यासह उत्तरेकडे शोध लावून येण्यास सांगितलें.

सुग्रीवानें इतक्या साऱ्या वानरांना पाठविलें. त्यांत त्याला मारुती विषयीं जास्त खात्री वाटत होती. म्हणून त्यानें मारुतीला विशेष प्रोत्साहन देऊन पाठविलें. तो मारुतीला म्हणाला—"हनुमाना, तूं जमिनीवर ज्या प्रमाणें संचार करतोस त्याच प्रमाणें पाण्यांत व हवेंत संचार करण्यास तुला शक्ति प्राप्त आहे. तूं तिन्हीं लोकांत जाऊं शकतोस. तूं तुझा बाप वायु याच्यासारखा बुद्धिवान आणि प्रतिभावान आहेस. म्हणून माझी सारी भिस्त तुझ्यावरच आहे. तूं आपल्या प्रयत्नांची शिकस्त केली पाहिस."

ह्या प्रमाणें मारुतीला निक्षून सांगितलेलें वचन ऐकून रामालाहि मारुतीच्या कर्तृत्व शक्ती बद्दल विश्वास वाटूं लागला. त्यानें आपली अंगठी काढून मारुतीला दिली आणि म्हणाला—"सीता दिसली कीं तिला ही अंगठी दाखव म्हणजे तिला खूण पटेल." मारुतीनें मोठ्या आदरानें ती अंगठी घेतली व रामाला नमस्कार करून आपल्या कामगिरीवर निघाला. त्याच्या बरोबर दिलेली वानरसेना त्याच्या मागोमाग चालूं लागली.

ही सर्व सेना सीतेचा शोध लावून एका महिन्यानंतरच परत येणार होती. तो संपूर्ण महिना राम व लक्ष्मणांनीं प्रस्रवण पर्वतावरच घालविला.

एवढी कामगिरी केल्यावर सुग्रीवाला जरा हलकें वाटलें. थोडें तरी काम आपल्याकडून झालें म्हणून त्याला बरें वाटलें.

सीतेच्या शोधार्थ निघालेली सर्व वानरें दिवसभर हिंडून सीतेचा शोध लावण्याचा प्रयत्न करीत आणि रात्रीं ठरावीक बागेंत एकत्र होत. तेथें फळेंमुळें खाऊन भूक भागवून तेथेंच विश्रांति घेत. सकाळीं

आपलीं सर्व कामें उरकून पुन्हां कामगिरीवर जात.

ह्याप्रमाणें एक महीना पूर्ण झाला. परंतु सीतेचा शोध लागला नाहीं. तरी मुदत संपल्यानें पूर्व, पश्चिम व उत्तरेकडील सेना परत आल्या.

दक्षिणेकडे गेलेली सेना हिंडतां हिंडतां विंध्य पर्वतावर आली. विंध्य पर्वत फार उंच असून त्याला बरींच शिखरें आहेत आणि एकेका शिखरावर बऱ्याच गुहा आहेत. त्या पर्वतावर अरण्यें व नद्या पण आहेत. त्या सर्व प्रदेश शोधण्यांत त्यांचा बराच वेळ गेला. एके ठिकाणीं त्यांना एक भयंकर राक्षस दिसला. त्यालाच रावण समजून वानरांनीं मारून टाकलें. पण त्याच्याजवळ त्यांना सीता सांपडली नाहीं.

विश्रांति घेण्यासाठीं सर्व वानरें एका झाडाखालीं जमलीं असतां अंगद त्यांना म्हणाला–"आपली मुदत संपत आली आहे आणि अजून सीतेचा शोध तर लागलाच नाहीं. आपणाला परत जाण्यास उशीर झाला तर सुग्रीव आपल्याला ठरलेली शिक्षा देण्यास कमी करणार नाहीं. तरी आतां रात्रंदिवस जागून सुद्धां आपल्याला सीतेचा शोध लाविला पाहिजे."

सर्वांनीं त्याचें अनुमोदन केलें व तात्काळ कामाला लागलीं. सारा विन्ध्य पर्वत त्यांनीं पालथा घातला. रामाच्या सेवेंत त्यांना भूक लागली नाहीं कीं थकवा वाटला नाहीं. अशा तऱ्हेनें विंध्यपर्वतावर सीतेचा शोध चालू असतां एक महीना संपून गेला.

२१. मृत्यूचें खोरें

हें अमेरिकेंतील कॅलीफोर्निया प्रांतात आहे. आज पावेतों शेकडों प्रवासी या खोऱ्यांत प्राणास मुकले आहेत. अमेरिकेंत याहून जास्त खोल स्थान एकहि नाहीं. समुद्राच्या पातळीपासून २७५ फूट खोल हें खोरें आहे. अमेरिकेंतील सर्वांत उंच शिखर म्हणजे माउंट व्हिटनी (१४५०२ फूट). हें शिखर या खोऱ्या पासून ७५ मैलांवर आहे.

